

Archeologische prospectie aan de Paardenmarkt 34-36 te Antwerpen

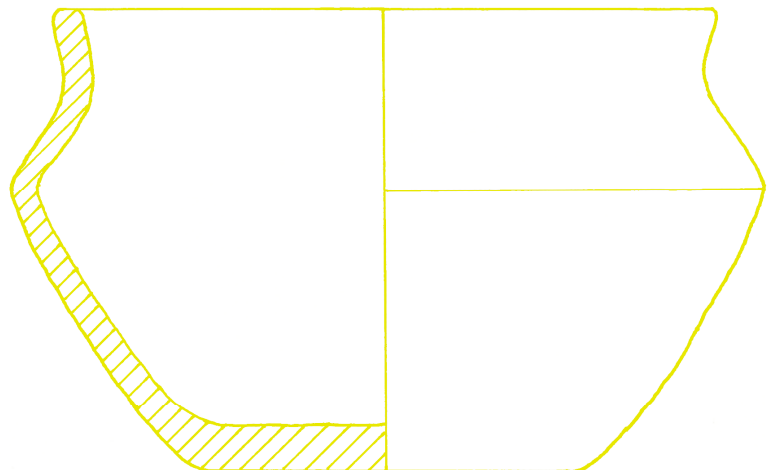
Kevin Bouckaert

AS Rapportage 2011-05

Versie 1.1 - 2011-04-04

In opdracht van L.I.F.E. nv, Scheldestraat 9, 2000 Antwerpen

Soort onderzoek:	☐ Opgraving ☒ Prospectie	
Site:	Antwerpen Paardenmarkt 34-36	
Vergunningsnummer:	2011/067	2011/067
Datum aanvraag:	4 maart 2011	4 maart 2011
Aanvrager:	Kevin Bouckaert	Kevin Bouckaert

© 2011 Archaeological Solutions bvba, Paardenstraatje 3, 2800 Mechelen

Foto's: Archaeological Solutions (tenzij anders vermeld)

Tekeningen: Archaeological Solutions (tenzij anders vermeld)

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

Copyright reserved. No part of this publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without the permission from the publisher.

Voor inhoud en strekking van ondertekende artikels zijn de auteurs zelf verantwoordelijk

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	3
1 Inleiding.....	5
1.1 Basisgegevens.....	5
1.2 Reden van het onderzoek	6
1.3 Doel van het onderzoek	7
1.4 Samenvatting van het rapport	8
1.5 Dankwoord.....	8
2 Fysisch-geografische en historische context.....	9
2.1 Geografische situering.....	9
2.1.1 Landschappelijke en ruimtelijke situering.....	9
2.1.2 Geologie en geomorfologie	9
2.2 Historische en archeologische achtergrond.....	12
2.2.1 Geschiedenis van de Paardenmarkt en omgeving	12
2.2.2 Situering proefputten	16
2.2.3 Archeologische achtergrond	16
3 Onderzoeksmethode.....	20
4 Onderzoeksresultaten.....	21
4.1 Werkput 1	21
4.1.1 Sporen van het godshuis	21
4.1.2 Het Cours de Londres en het Winterpaleis	23
4.1.3 De moederbodem	24
4.2 Werkput 2.....	26
5 Besluit.....	30
5.1 Analyse en synthese	30
5.2 Conclusies en aanbevelingen	30
6 Lijsten	33
6.1 Literatuurlijst.....	33
6.2 Geraadpleegde kaarten en plannen	33
6.3 Lijst van afbeeldingen.....	33
7 Bijlagen.....	36
Colofon	48

1 Inleiding

1.1 Basisgegevens

Project	
Naam	Antwerpen - Paardenmarkt
Soort onderzoek	Prospectie met ingreep in de bodem
Projectcode	11-AS-05
Gemeentecode	ANT-11-PAA
Opgravingsvergunning	2011/067 : tot het uitvoeren van een prospectie met ingreep in de bodem t.a.v. dhr. Kevin Bouckaert 2010/067 (2): archeologische controle met een metaaldetector t.a.v. dhr. Kevin Bouckaert
Betrokken partijen	
Opdrachtgever	L.I.F.E. nv dhr. Steven Godemont Scheldestraat 9, 2000 Antwerpen
Uitvoerder	Projectbureau Archaeological Solutions bvba Kevin Bouckaert Lange Nieuwstraat 42, 2800 Mechelen
Begeleiding	Bedrijf Stadsontwikkeling Antwerpen afdeling Archeologie mevr. Karen Minsaer & mevr. Anne Schryvers Francis Wellesplein 1, 2018 Antwerpen
Bevoegd gezag	Vlaamse Overheid, Ruimte en Erfgoed mevr. Annick Arts Koning Albert II-laan 19 bus 3 - 1210 Brussel
Geolocatie	
Provincie	Antwerpen
Gemeente	Antwerpen

Plaats	Paardenmarkt
Toponiem	
Onderzoeksgebied	
Toponiem	Paardenmarkt
Ligging	Paardenmarkt 34-36
Grootte	ca. 840 m ²
Kadastrale gegevens	Antwerpen, Afdeling 2 Sectie B Perceel : 975T
Hoogte maaiveld	n.b.
Resultaten	
Periode	post-middeleeuwen
Complextype	stadscontext
Beheer en plaats documentatie	Projectbureau Archaeological Solutions bvba Paardenstraatje 3, 2800 Mechelen (met digitale en analoge kopieën opdrachtgever, Bedrijf Stadsontwikkeling Stad Antwerpen afdeling Archeologie, CAI, Ruimte en Erfgoed)
Beheer en plaats vondsten	L.I.F.E. nv dhr. Steven Godemont Scheldestraat 9, 2000 Antwerpen

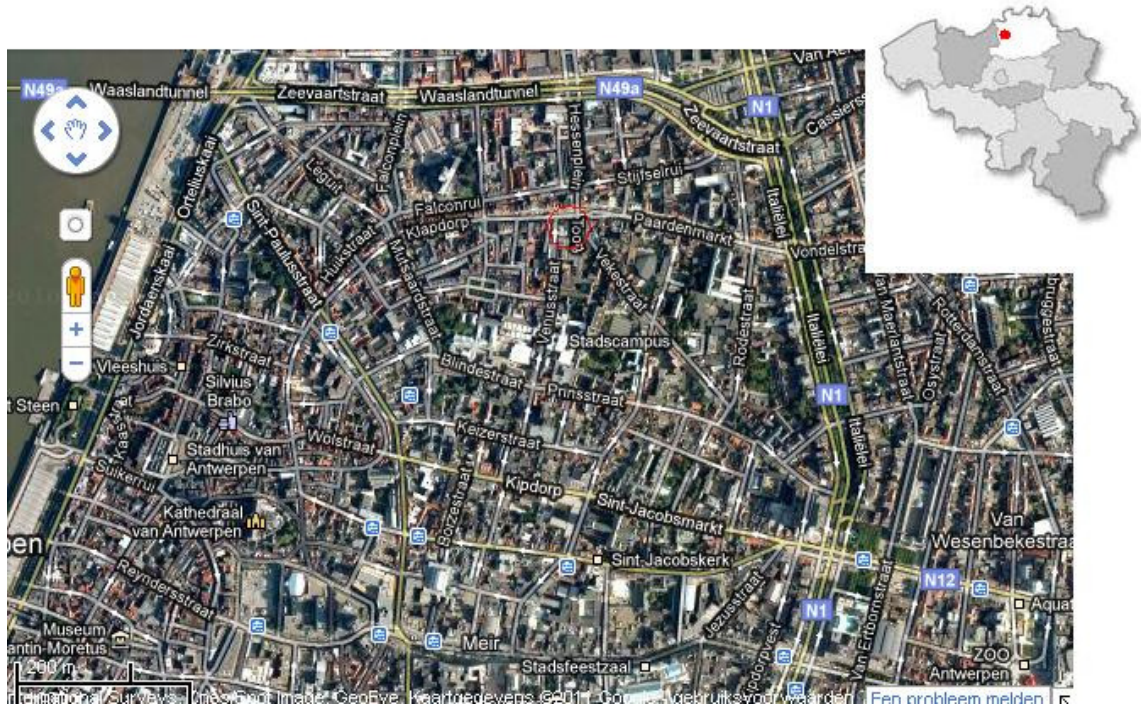
1.2 Reden van het onderzoek

Op vraag van het Agentschap Ruimte en Erfgoed werd in opdracht van L.I.F.E. nv tussen 7 en 18 maart 2011 ter hoogte van de Paardenmarkt 34-36 te Antwerpen een archeologische prospectie met ingreep in de bodem uitgevoerd door Archaeological Solutions en (Afb.1). Deze prospectie kadert in de plannen van de bouw van een studentenhuis met ondergrondse parking. Het terrein is momenteel in gebruik als parking en bestaat uit kiezel en een inrit in monoliet beton.

De bodemingrepen die gepaard gaan met de bouw van het studentenhuis met ondergrondse parking zijn van die aard dat het de verstoring van het archeologisch erfgoed met zich mee brengt. Daarom werd door het Agentschap Ruimte en Erfgoed bepaald dat er voorafgaand een archeologische prospectie van het terrein wenselijk was.

Voorafgaande de terreinwerken vond er van 24 tot 26 februari ook een beperkte bureaustudie plaats. Doel van deze bureaustudie was om de aanwezigheid en bewaringstoestand van de archeologische monumenten (huizenblokken, perceelsindelingen) te kunnen inschatten om zo concrete aanbevelingen te formuleren voor de archeologische prospectie met ingreep in de bodem. Hierbij werden onder meer in het Felixarchief de kadasterkaarten en bouwplannen van het te onderzoek bouwblok geraadpleegd.

De archeologische prospectie van het terrein werd uitgevoerd in opdracht van L.I.F.E. nv op het perceel dat kadastraal bekend is als Antwerpen, Afdeling 2 Sectie B Perceel : 975T. De prospectie met ingreep in de bodem houdt het uigraven van twee proefputten in met een grootte van 6 x 6 m aan de bovenzijde. Er werd bepaald om één proefput uit te graven midden het bouwblok ter hoogte aan de straatzijde van de Paardenmarkt, waar de aanwezigheid van post/laatmiddeleeuwse kelders mogen verwacht worden. Een tweede proefput werd uitgezet op het achtererf aan de Venusstraat, waar zich mogelijk geen muurwerk in de bodem bevindt.

Afb. 1: Situering plangebied (Bron: www.google.com)

De archeologische prospectie werd uitgevoerd tussen 7 en 18 maart 2011 en dit door projectarcheoloog Kevin Bouckaert met medewerking van archeoloog Dries Herremans, beide in dienst van het projectbureau Archaeological Solutions bvba. De begeleiding en bijkomende advisering gebeurden door mevr. Karen Minsaer en mevr. Anne Schryvers van het Bedrijf Stadsontwikkeling van de stad Antwerpen, afdeling archeologie, en mevr. Annick Arts van het Agentschap Ruimte en Erfgoed. De nodige graafwerken voor het openleggen van de proefputten werden uitgevoerd door de firma Braspenning.

1.3 Doel van het onderzoek

Aangezien de bouw van het studentenhuus met ondergrondse parking gepaard gaat met bodemverstoringende ingrepen werd door het Agentschap Ruimte en Erfgoed beslist om het desbetreffende terrein gelegen aan de Paardenmarkt 34-36 voorafgaand aan een archeologisch prospectie te onderwerpen. Deze prospectie heeft als doel om een eerste archeologische evaluatie van het terrein te maken en de archeologische stratigrafie te bepalen.

Bij het onderzoek moeten dan ook volgende vragen beantwoord worden:

- hoe was de oude perceelsindeling?
- hoe groot waren de verschillende huizenblokken?

- wat was de invloed van de aanleg van de bestaande parking op het archeologisch erfgoed?
- hoeveel archeologische niveaus kan men onderscheiden in de verschillende proefputten?
- wat is de bewaringstoestand van het archeologisch erfgoed?
- maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?
- behoren de sporen tot één of meerdere periodes?
- zijn er post/laatmiddeleeuwse kelders aanwezig?
- waaruit bestaat de vulling van deze kelders?
- zijn er één of meerdere vloeren in deze kelders?
- is er onder de kelders nog archeologisch erfgoed aanwezig?
- in welke mate verstoren de geplande werken archeologisch erfgoed?
- welke aspecten verdienen bijzondere aandacht bij het vervolgonderzoek?
- tot op welke diepte zijn de sporen bewaard?

Achteraan het rapport worden aanbevelingen geformuleerd naar vervolgonderzoek en -strategie toe.

1.4 Samenvatting van het rapport

In dit rapport worden de resultaten van de archeologische prospectie met ingreep in de bodem ter hoogte van de Paardenmarkt 34-36 te Antwerpen uiteengezet. Hierbij worden de sporen, structuren en vondsten uitvoerig besproken, waar mogelijk worden de sporen en structuren gedateerd en geïnterpreteerd. Dit om uiteindelijk te komen tot het beantwoorden van de vooropgestelde onderzoeksvragen en het formuleren van een strategie voor het eventuele vervolgonderzoek.

1.5 Dankwoord

Graag wensen we in de eerste plaats L.I.F.E. nv te danken voor het vertrouwen dat het als opdrachtgever in het projectbureau Archaeological Solutions heeft gesteld. Speciale dank gaat hierbij uit naar dhr. Steven Godemont.

Onze dank gaat ook uit naar mevr. Karen Minsaer en mevr. Anne Schryvers van het Bedrijf Stadsontwikkeling van de stad Antwerpen voor de begeleiding en bijkomende advisering. Mevr. Annick Arts wensen we te danken, die in haar functie als erfgoedconsulente bij het Agentschap Ruimte en Erfgoed, bereid werd gevonden om advies te verschaffen.

Verder gaat onze dank uit naar de firma Braspenning, die de graafwerken uitvoerde, voor de goede samenwerking op het terrein. Tevens danken we Sarah Denys (ADMoments) voor het opmeten en georefereren van de proefputten.

2 Fysisch-geografische en historische context

2.1 Geografische situering

2.1.1 Landschappelijke en ruimtelijke situering

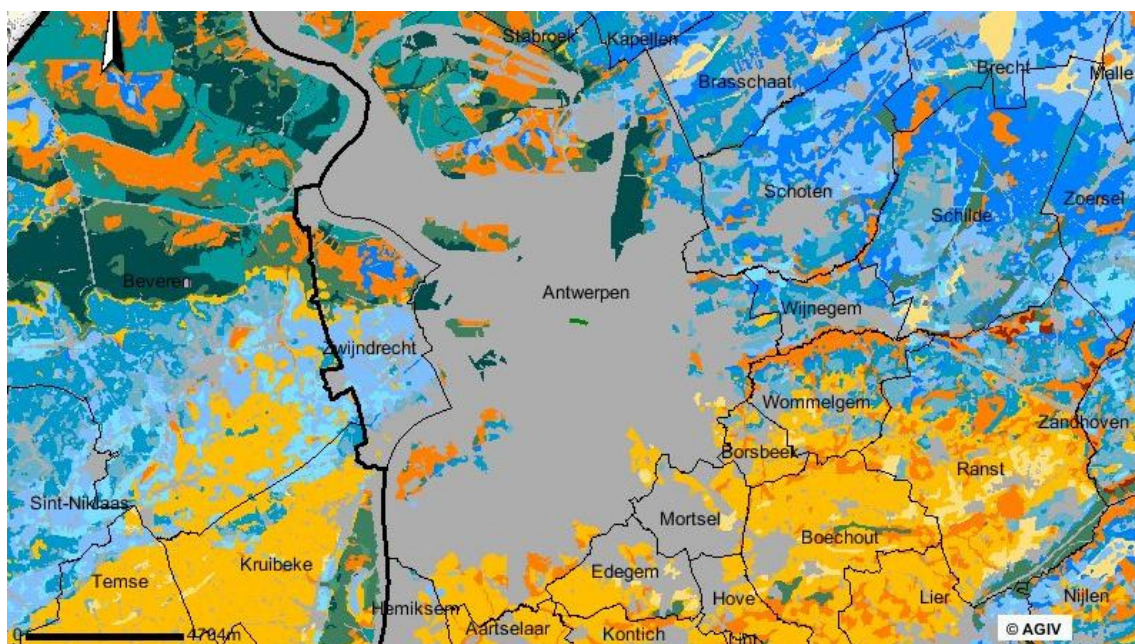

Afb. 2: Stad Antwerpen (Bron: www.google.com)

Antwerpen is gelegen in het westen van de gelijknamige provincie en is tevens hoofdstad van deze provincie. Naast Antwerpen zelf behoren nog zeven randgemeenten tot de stad: Berchem, Borgerhout, Deurne, Ekeren, Hoboken, Merksem en Wilrijk. De Schelde stroomt als belangrijke levensader door deze historische stad. Het terrein aan de Paardenmarkt 34-36 bevindt zich in het noorden van de historische kern van de stad Antwerpen.

2.1.2 Geologie en geomorfologie

Ten zuiden en ten oosten van Antwerpen dagzomen Tertiaire en Pleistocene zandafzettingen. De stad Antwerpen is echter gelegen net naast de grens van deze dekzanden. De bodemstratigrafie in de omgeving van Antwerpen wordt gekenmerkt door polderklei en rivieralluvia, o.m. afgezet door de Schelde, op een ondergrond dat bestaat uit sedimenten van kwartaire (Holoceen) en tertiaire ouderdom (Plioceen en Mioceen). De stad bevindt zich tussen de ooste-

Afb. 3: Bodemkaart (Bron: geo-Vlaanderen)

lijk gelegen Kempen en het Waasland die beiden behoren tot de geologische streek van Zandig Vlaanderen. Beide streken worden gekenmerkt door een vlak reliëf en zandige ondergrond.

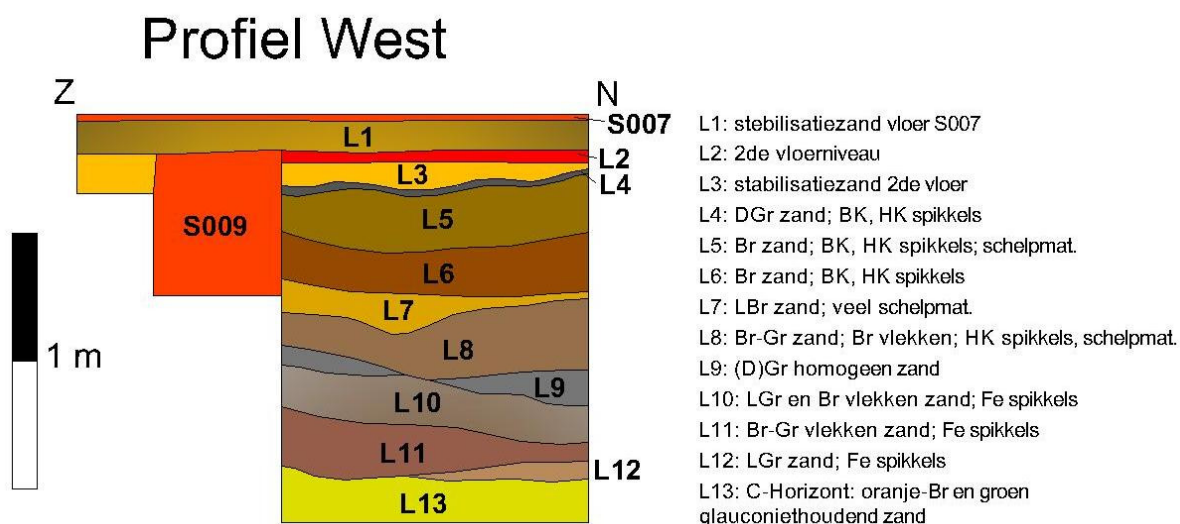

Afb. 4: Werkput 1: westelijk profiel

lijk (1 en 2), een zuidelijk en een oostelijk profiel. Enkel het oostelijk profiel in deze werkput geeft een volledig profiel vanaf het huidige loopvlak tot op de moederbodem (Afb. 6). Dat het de moederbodem betreft werd bevestigd door een boring die zowel in Werkput 1 als in Werkput 2 werd uitgevoerd.

Op de bodemkaart is het centrum van Antwerpen niet gekarteerd (Afb.3), wel is op te merken dat de stad zich op het raakpunt van drie bodemtypes bevindt. Ten zuiden van Antwerpen vertoont de kaart vochtige en natte zandleembodems, ten oosten en ten westen wordt de bodem gekenmerkt door droog tot nat zand en ten noordoosten van Antwerpen bestaat de bodem uit vochtige tot natte klei.

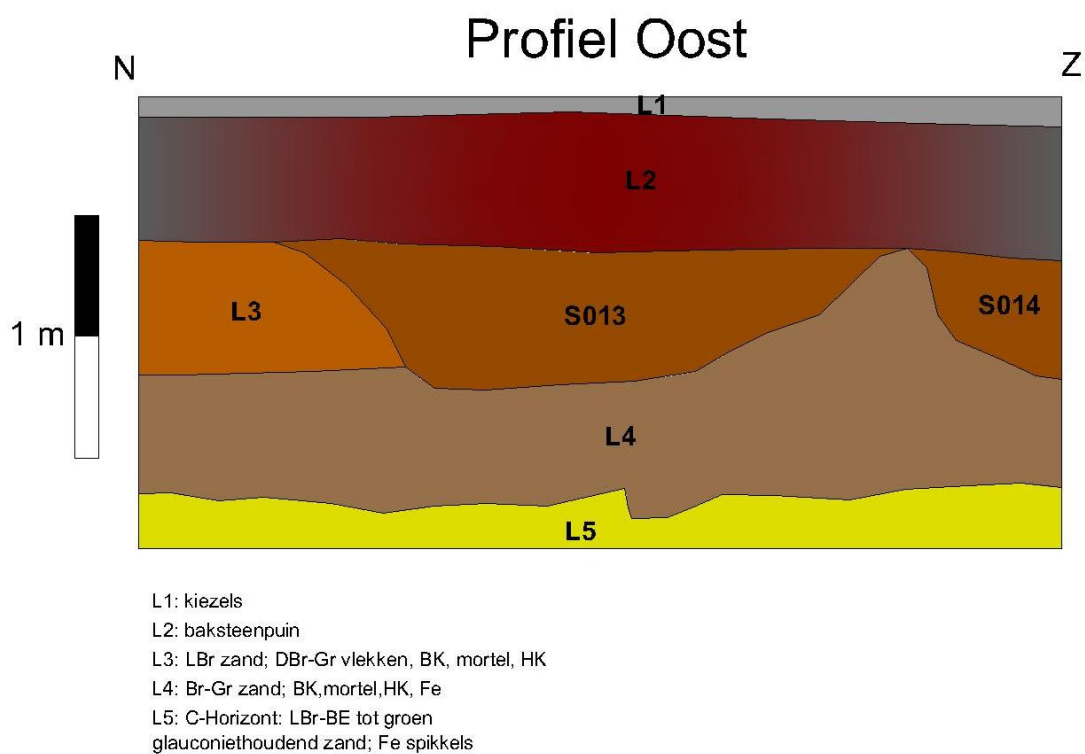
Zowel in Werkput 1 als in Werkput 2 werd in bepaalde zones de moederbodem bereikt. De moederbodem bestaat uit geel tot groen glauconiethoudend zand. In Werkput 1 werd de moederbodem aangesneden in de zuidoostelijke hoek van de proefput en dit op een diepte van 1,90-2 m t.o.v. het huidige loopvlak. Hier werden drie profielen gezet: een noordelijk, een zuidelijk en een westelijk profiel (Afb. 4 en 5). In Werkput 2 werd de moederbodem aangesneden op een diepte van 1,70-1,80 m. In deze werkput werden vier profielen uitgezet: een noordelijk, een west-

Afb. 5: Werkput 1: westelijk profiel (tekening)

Afb. 7: Werkput 2: oostelijk profiel

Afb. 6: Werkput 2: oostelijk profiel (tekening)

2.2 Historische en archeologische achtergrond

2.2.1 Geschiedenis van de Paardenmarkt en omgeving

De Paardenmarkt ontstond op het einde van de 13de eeuw en hoorde bij het gehucht 'Klapdorp'. In het begin van de 14de eeuw (bij de derde stadsuitbreiding) werd ze uitgebreid tot aan de Kleine Kauwberg, later tot aan de Rodestraat. In 1860 werd de Paardenmarkt, bij het slopen van de Spaanse Vesten, verlengd tot aan de Italiëlei. De naam van de straat verwijst naar de paardenmarkt die er sinds 1298 werd gehouden en dat tot ver over de grenzen bekend was. Aan de Paardenmarkt stond één van de zeven landpoorten, de Rode Poort, opgetrokken omstreeks 1313-1315 en afgebroken in 1818.

Het plangebied situeert zich tussen de Toog en de Venusstraat. De 'Toog' verwijst naar de plaats waar een 'toog' of bureel was ingericht voor het afrekenen van de aangekochte paarden. Ook de straatnaam 'Roscam' verwijst naar de paardenmarkt. In de 16de eeuw werd hier namelijk een stal gebouwd, de Roscam genaamd, waar de verkopers en de kopers de paarden konden stallen (De Lattin 1941, p. 175-176).

Het ambacht van de Smeden richtte op dit gebied in de 15de eeuw (officieel vanaf 1451) het St-Eligius Godshuis op voor de oude en noodlijdende leden van het ambacht. In 1462 werd hier de Sint-Eligiuskapel (ook wel Sint-Elooiskapel genaamd) aan toegevoegd, gebouwd op de hoek Venusstraat en de Paardenmarkt (Afb. 9).

Naast en achter de kapel bevonden zich twee gebouwen. Een eerste gebouw behoorde toe aan het ambacht der smeden en een tweede, het 'Hooghuis' genaamd, stond op de hoek met de Venusstraat stond (Philippen 1941). Op de kaarten van Virgillius Bonomisis (1565, Afb. 10) en J. Hoefnaegel (1598, Afb. 12) staat op de locatie van het projectgebied een grote woning met paggertoren afgebeeld. Op de kaart van Joan Bleau (1649) komt deze toren echter niet meer voor. (Afb. 11).

Op de Ferrariskaart (ca 1770) wordt de kapel op een verkeerd bouwblok, rechts van het juiste, gesitueerd (Afb. 8). Op het primitief kadaster uit 1823-1824 wordt het Godshuis met aanhorigheden weergegeven (Afb. 13). Deze kadasterkaart vormde de basis voor het uitzetten van de proefputten.

Een godshuis is een gasthuis dat door de stichter is opgericht ter ere van God (<http://nl.wikipedia.org/wiki/Godshuis>). In vele grote Vlaamse steden werden tal van dergelijke godshuizen opgericht. Ook in Antwerpen zijn een aantal godshuizen of gastenhuisen opgericht: o.a. Sint-Nicolaasgodshuis, Sint-Annagodshuis en Sint-Barvaragodshuis (Philippen L.J.M., 1941). Aan de Paardenmarkt 89 is er nog steeds het Godshuis Almaras (zie afbeelding hieronder).

Afb. 8: Detail uit de Ferrariskaart met situering van het plangebied

Afb. 10: Detail uit het plan van Vigilius Bononiensis (1565) met de weergave van een pagaddertoren op de hoek van de Venusstraat en de Paardenmarkt

De Sint-Eligiuskapel bleef in functie tot in 1797. Na de sloop van de kapel in 1857 kwam er het kofiehuis 'Cour de Londres' met een eenvoudige bepleisterde voorgevel en op de hoek een rondboogdeur met erboven een balkon (Afb. 14).

Het 'Hooghuis' maakte omstreeks 1855 plaats voor een café met een achterzaal. Dit gebouw groeide uit tot een feestzaalencomplex met een winkel aan de Paardenmarkt en een feestzaal met 541 zitplaatsen achteraan. Het complex kende verschillende bouwcampagnes met een zware verbouwing in het tweede kwart van de 20ste eeuw. Het

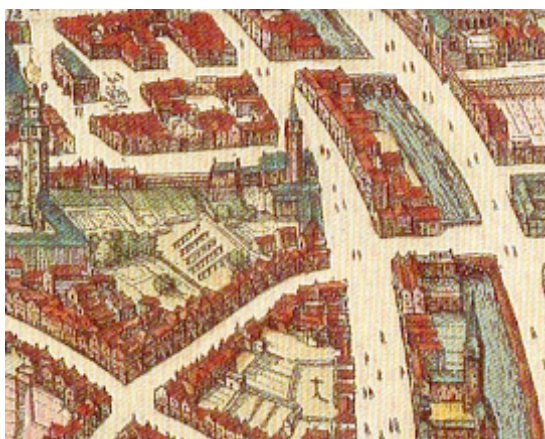
Afb. 9: De S. Eloÿs Capelle te Antwerpen afgebroken 1857, J. Scheffer, ca. 1850 (Felixarchief Antwerpen 12#525)

Winterpaleis sloot in 1964 haar deuren en werd gesloopt in 1980.

Gezien de verschillende eigenaars, veranderde de zaal dikwijls van naam zoals in 1914-1920 naar 'Imperial' (naam die toepasselijk was op het voedingsfabriek dat er vlak naast lag) onder eigenaar J. Vervoort. Spanoghe en De Paep installeerden er gedurende korte periode Lux II. Jufvrouw Van Houdt runde er in de jaren

Afb. 11: Detail uit het plan van Joan Bleau (1649) met weergave van het Sint-Eligiusgodshuis (e)

Afb. 12: Detail uit het plan van J. Hoefnagel (1598) met de weergave van de pagaddertoren

twintig en dertig van de 20ste eeuw het Winterpaleis (Afb. 15 en 16). Aan de straatzijde was er toen een winkel en een café. De zaal droeg ook een tijdje de naam van (koning) Leopold. Het complex kende verschillende bouwcampagnes met een zware verbouwing in het tweede kwart van de 20ste eeuw. Het Winterpaleis sloot haar deuren op 4 september 1964 en werd volledig gesloopt in 1980 (Heirman 2006, p. 182). Het terrein is eigendom van de universiteit van Antwerpen en tot nu in gebruik als parking.

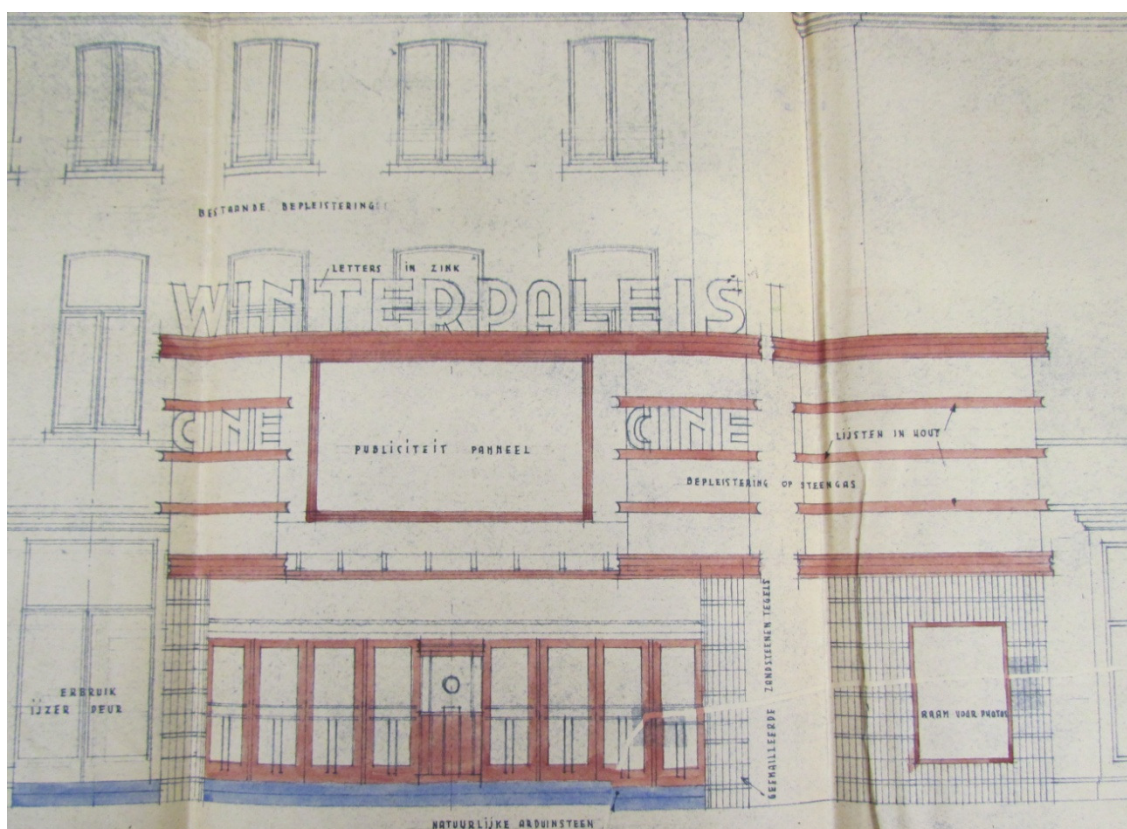
Afb. 13: Detail uit het primitief kadaster zoals opgetekend door Vreven (1823-1824)

Afb. 14: Niet gedateerde foto met rechts het 'Cour de Londres' (Felixarchief Antwerpen, sa444218)

Afb. 16: Foto van het Winterpaleis in januari 1976 (foto inventaris.vioe.be)

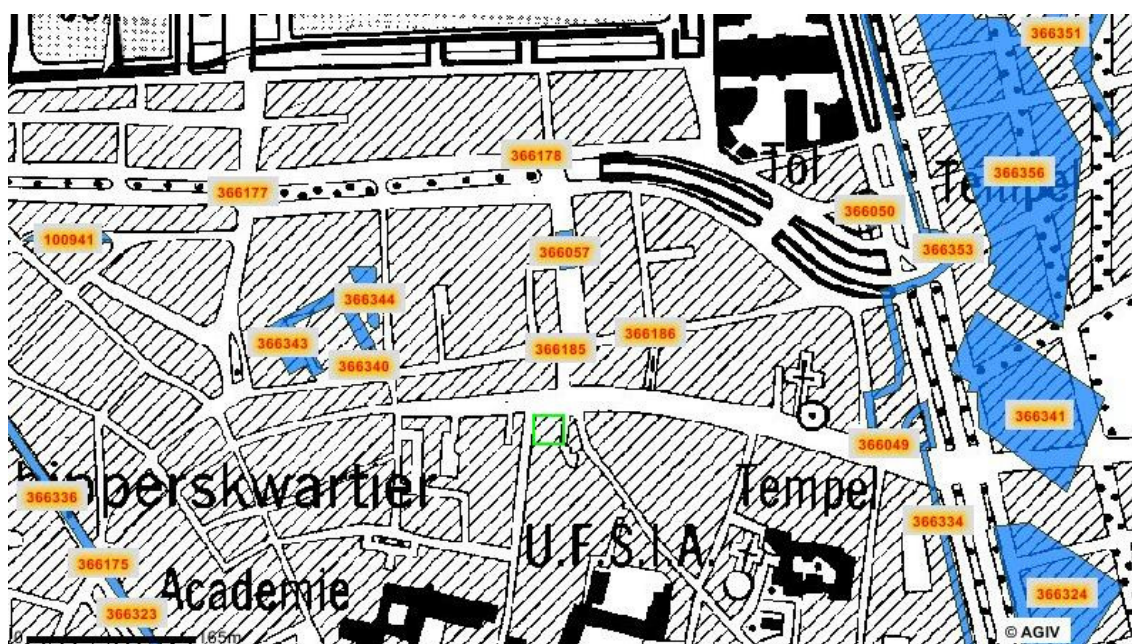

Afb. 15: Detail uit het plan der verandering, plan nr. 8, 15 juni 1946 (Felixarchief Antwerpen)

2.2.2 Archeologische achtergrond

Er zijn in de loop van de jaren heel wat archeologische onderzoeken uitgevoerd in de historische kern van de Stad Antwerpen, ook in de onmiddellijke nabijheid van het plangebied aan de Paardenmarkt (Afb. 17). Het zou ons echter te ver leiden om nader in te gaan op deze archeologische onderzoeken in het kader van dit archeologisch vooronderzoek.

Een interessante opgraving is echter wel deze uitgevoerd op de hoek van Klapdorp en de Mutsaardstraat op het eind van 2010 en het begin van 2011. Klapdorp ligt in het verlengde van de Paardenmarkt. Dit onderzoek werd uitgevoerd door de Antwerpse stadsarcheologen en richtte zich in de eerste plaats naar de ondergrondse resten van historische panden die de voorbije jaren gesloopt werden, en naar eventuele oudere middeleeuwse bewoningssporen¹. Dit uitgangspunt is vergelijkbaar met de vraagstelling in dit proefproject aan de Paardenmarkt. De voorbije jaren werden op de hoek Klapdorp/Mutsaardstraat verscheidene panden gesloopt, waarvan de bouwgeschiedenis teruggaat tot minstens de 16de eeuw. Doorheen de jaren ondergingen deze huizen ingrijpende wijzigingen, maar de ondergrondse delen bleven enigszins in originele toestand. De opgraving verliep in twee fasen. In een eerste fase werden de kelders van de gesloopte panden bloot gelegd en onderzocht. Vervolgens ging men op zoek naar resten van oudere, middeleeuwse of pre-middeleeuwse bewoningssporen, o.a.: houtbouwresten, greppels van oudere wegen of erfscheidingen, mestkuilen, enz.

Afb. 17: Kaart met aanduiding van de archeologisch sites in de omgeving van het plangebied (Bron: CAI)

2.2.3 Situering proefputten

Op basis van de historische gegevens werd getracht om concrete aanbevelingen te formuleren voor de archeologische prospectie met betrekking tot de aanwezigheid en bewaringstoestand van de archeologische monumenten zoals huizenblokken en perceelsindelingen. M.a.w. was het

¹ Archeoweb Antwerpen en <http://www.archeonet.be/?p=16132>

de bedoeling om door middel vooral de cartografische bronnen, een goede inschatting te maken van waar de proefputten het best worden ingepland. De beslissing werd uiteindelijk genomen in samenwerking met Ruimte en Erfgoed en het Bedrijf Stadsontwikkeling van de stad Antwerpen.

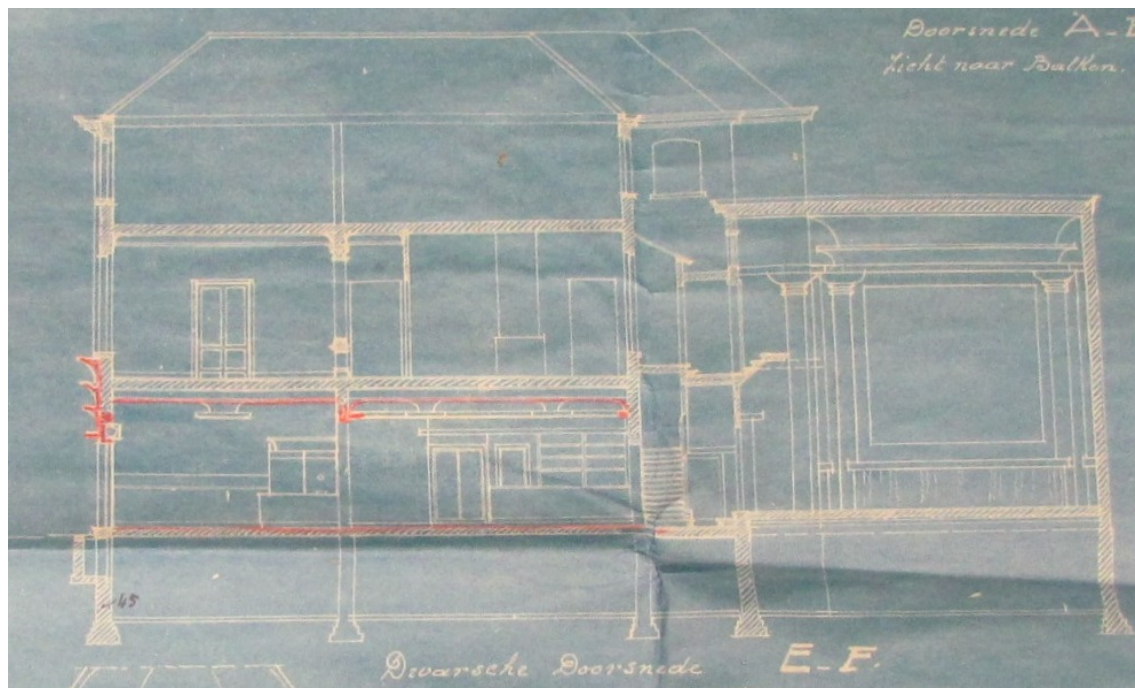
Afb. 19: Detail uit de plattegrond van Scheepers (1886)

Op het primitief kadaster uit 1824 (Afb. 13) en op de plattegrond van Scheepers uit 1886 (Afb. 18) is op het te onderzoeken bouwblok een L-vormig gebouw te zien. Mogelijk gaat deze L-vorm terug op het voormalige Godshuis.

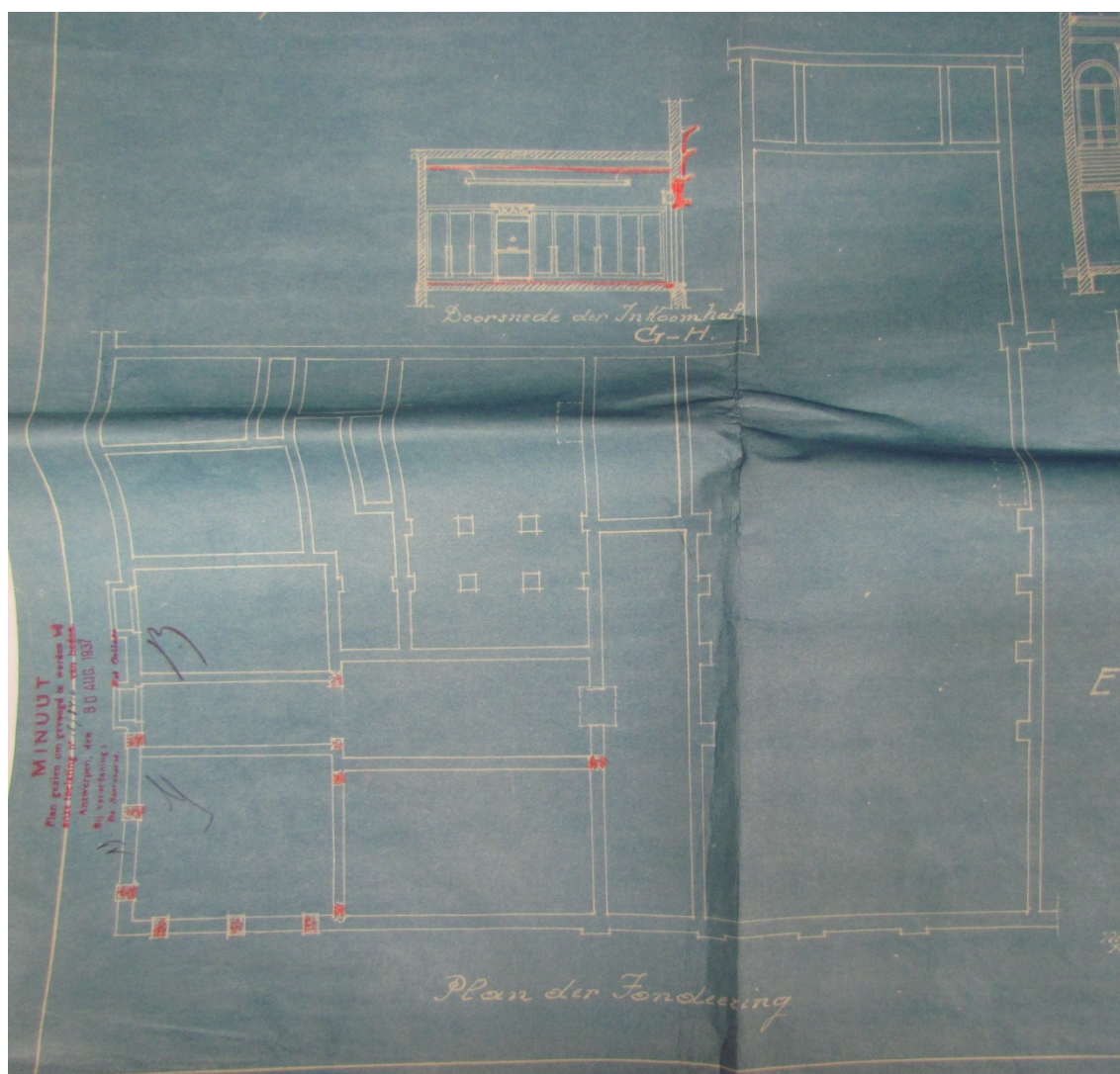
In functie van de inplanting van de proefputten was het interessant om na te gaan of er kelders onder de gesloopte gebouwen voorzien waren. De aanwezigheid van kelders kon tot gevolg hebben dat het bodemarchief lokaal verstoord en/of verdwenen was.

Uit onderzoek blijkt dat het Cour de Londres zeker onderkelderd was. Niet alleen is er een bouwaanvraag uit 1863 voor het plaatsen van een externe keldertrap maar ook zijn er op de foto's (Afb. 14) verschillende keldergaten te zien. Over de achterbouw van het Cour de Londres is weinig geweten dan enkel dat op de

foto te zien is dat achter de voorbouw verschillende aanbouwsels zijn van variërende hoogte.

Afb. 18: Dwarsche Doorsnede E – F van het Winterpaleis (Felixarchief Antwerpen)

Afb 20: Detail uit een blauwdruk met het 'Plan der Fundering' voor de bouw van de Cinéma 'Winter Paleis' (27 juli 1937) (Felixarchief Antwerpen)

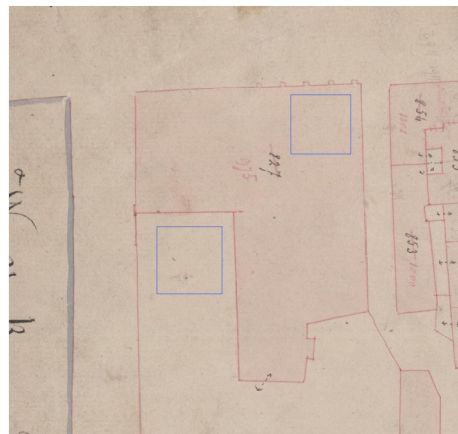
Van de feestzal zijn verschillende bouwplannen bewaard. Zo toont een blauwdruk uit 1937 met hierop zowel het 'plan der fundering' als de toestand voor 'de Veranderings Werken uit te voeren aan de Cinéma 'Winter Paleis'' aan dat dit gebouw (gedeeltelijk) onderkelderd was (Afb. 19 en 20). Uit het funderingsplan is echter niet met zekerheid op te maken of er onder het volledige gebouw kelders aanwezig waren. Op de 'Dwarsche Doorsnede E - F' is er aan de voorgevel een doorgesneden keldergat te zien. Ook op het funderingsplan zijn centraal aan de Paardenmarkt twee keldergaten weergegeven. Aangenomen kan worden dat er dus wel kelders moeten geweest zijn. Vreemd is dan wel weer dat er op het gelijkvloers niveau g een keldertrappen getekend staan.

Op het primitief kadaster is te zien dat achteraan rechts in het begin van de 19de eeuw een vierkante zone van 12 bij 12 m onbebouwd was. Bij de bouw van het Winterpaleis wordt deze zone ingenomen door de grote feestzaal (waarvan aangenomen mag worden dat deze niet was onderkelderd, maar waar bij de bouw van de funderingsmuren de ondergrond wel kan geroerd zijn).

Op basis van de bureaustudie werden drie opties uitgewerkt voor de inplanting van de twee proefputten:

Optie 1:

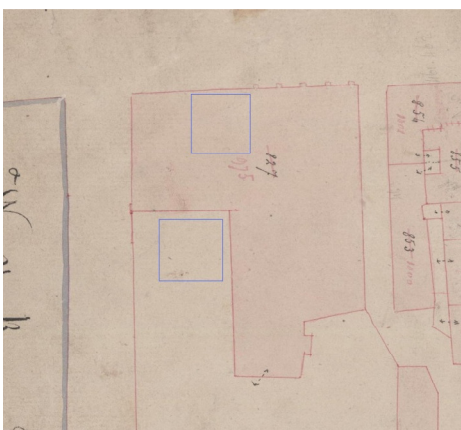
Een proefput ter hoogte van de 'Cour de Londres' en het onbebouwde terrein op de kaart van Vreven (aan de Venusstraat). Dit heeft het voordeel dat er een mogelijkheid is om zo min mogelijk bebouwd stuk te prospecteren in de hoop dat er bij de bouw van de feestzaal een minimum aan bodemverstoring is gebeurd. Anderzijds geeft de tweede proefput meteen de mogelijkheid in het hart van de voormalige kapel te graven.

Optie 2:

Een eerste proefput graven tussen de Cour de Londres (of de voormalige kapel) en de inkompartij van het Winterpaleis. Er zijn geen rechtstreekse aanwijzingen voor een kelder onder deze voormalige winkel waardoor een inzicht kan bekomen worden in ophoging en archeologische gelaagdheid (inclusief deze van het voormalige godshuis).

Een tweede proefput kan komen ter hoogte van waar eertijds het podium van de feestzaal was. Hier was dus wel bebouwing, maar er kan vermoed worden dat noch de 19de-eeuwse bebouwing noch de feestzaal niet onderkelderd waren.

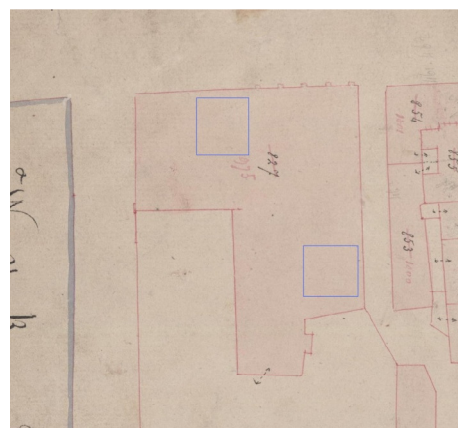

Optie 3:

Een combinatie van optie 1 en 2, met een proefput tussen de Cour de Londres en de inkompartij van het Winterpaleis en een proefput op het volgens Vreven onbebouwde terrein.

Deze laatste optie bleek de meest interessante te zijn. De proefput vooraan kan een beeld geven van de verstoring van het terrein door de bouwwerken rond 1850 (en later) en de aanwezigheid van oudere muur- en vloerresten, in de proefput achteraan het terrein wordt het minste verstoring verwacht waardoor een beeld kan gevormd worden van de terreinophoging en eventuele bewoningsgeschiedenis.

Daarom werd geopteerd om werkput 1 uit te zetten in het midden aan de Paardenmarkt, werkput 2 achteraan aan de Venusstraat.

3 Onderzoeksmethode

De archeologische prospectie met ingreep in de bodem ter hoogte van de Paardenmarkt 34-36 te Antwerpen werd uitgevoerd van 7 t.e.m. 18 maart 2011. Om een antwoord te kunnen formuleren op de vooraf gestelde onderzoeksvragen, werden twee proefputten uitgegraven met een bovenafmeting van ca. 6 x 6 m. Voorafgaand aan de prospectie vond er een beknopte bureau-studie plaats om te bepalen waar de proefputten best konden worden ingeplant (zie verder).

De uitgraving van de proefputten gebeurde door een kraan met tandenloze graafbak. Tijdens het verdiepen naar de vlakken tot op het gewenste niveau, werd het vlak systematisch onderzocht met een metaaldetector. Nadat de aanleg en de opschoningen van de vlakken werden er overzichtsfoto's genomen.

Alle aangetroffen sporen werden volledig onderzocht: manueel opgeschoond, gefotografeerd, beschreven m.b.v. een spoorformulier en ingetekend op grondplan (schaal 1:20). Ook de bouwstructuren kregen een nummer en werden opgeschoond, gefotografeerd en beschreven. Van de bouwstructuren werden er representatieve bakstenen of vloertegels gerecupereerd. Ook werden er hiervan mortelstalen genomen. Vondsten werden per laag verzameld en indien nodig per spoor. Indien het om een vlakvondst ging, werd de vondstlocatie op het grondplan aangeduid. Alle vondsten werden voorzien van vondstnummer, gewassen en geïnventariseerd. Om de onderzoeksvragen zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden werden er zoveel mogelijk profielwanden van en in de proefputten opgeschoond, gefotografeerd, opgetekend op schaal 1:20 en uitvoerig beschreven.

Van elk vlak, spoor, vloer en muurstructuur werd de hoogte t.o.v. het huidige loopvlak/straatniveau genomen. De proefputten werden door de landmeter ingemeten en gegeorefereerd.

4 Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de archeologische prospectie uiteengezet. Per werkput worden de sporen en structuren beschreven en indien mogelijk geïnterpreteerd en gedateerd. Voorafgaand worden de bevindingen van de bureaustudie gegeven.

4.1 Werkput 1

Het was de bedoeling om Werkput 1 uit te graven tussen de Cour de Londres en de inkompartij van het Winterpaleis, maar door gebrek aan duidelijke afmetingen op de plannen is de werkput wellicht net ten westen van deze scheiding uitgegraven. Dit heeft echter geen invloed gehad op de conclusies van dit proefonderzoek.

Afb. 20: Overzicht werkput 1

In deze werkput werden in het totaal 12 sporen benoemd. De overgrote meerderheid van deze sporen zijn muurstructuren maar er zijn ook twee grondsporen opgetekend. Er konden 2 grote bouwfases herkend worden.

4.1.1 Sporen van het godshuis

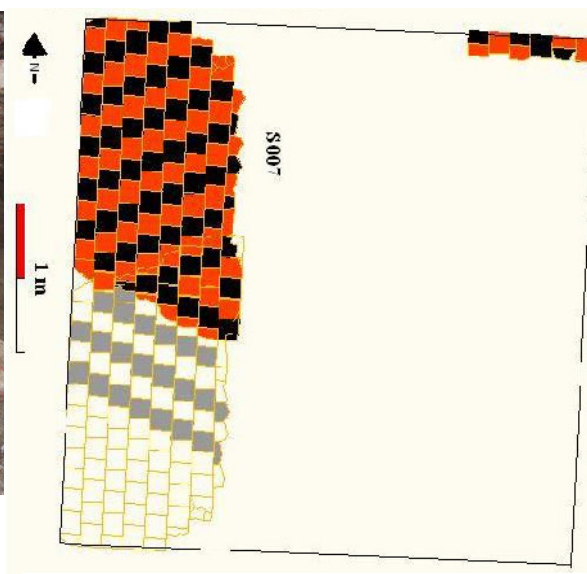
Tot de oudste bouwfase, en allicht toe te schrijven aan het godshuis, horen een funderingsmuur (S004), een tegelvloer (S007) en een beerput met stortgat (S005).

Funderingsmuur S004 strekt zich van oost naar west uit over de gehele lengte van de proefput en opgebouwd in rode baksteen van 19 x 9 x 5 cm en een gele kalkmortel. Deze muur is na af-

braak van het godshuis herbruikt (zie verder). Hoewel er geen rechtstreeks verband is (dan enkel de aanzet van de verdwenen muur aan de noordelijke rand de vloer) mag met zekerheid aangenomen worden dat bij deze muur vloer S007 hoort. Deze vloer bestaat uit rode en zwarte vierkante tegels van 14 x 14 x 2 cm gelegd in een ruitpatroon (Afb. 22 en 23). Op basis van het patroon in de vloer en de noordelijke muurzijde, kan een reconstructie gemaakt worden van de vloer (Afb.20). Van de vloer bleef enkel het noordwestelijke kwart en een rij tegels langsheen muur S004 bewaard. Zowel in het oosten als in het zuiden is de vloer uitgebroken. Het vloerpatroon is typisch voor de 16de en de 17de eeuw.

Afb. 22: Vloer S007 in situ

Afb. 21: Reconstructie vloer S007

In het profiel, 15 cm onder vloer S007, tekent zich duidelijk een tweede vloerniveau af (Afb. 5 – L2). Onder vloer S007 loopt er ook nog een (funderings)muur (S009), waarvan de aanzet is teruggevonden. Deze muur is opgebouwd met rode bakstenen van diverse formaten, gevat in een gele kalkmortel. De muur heeft een bewaarde lengte van 82 cm, een breedte van ca. 45 cm en een hoogte van ca. 40 cm. Muur S009 is mogelijk in verband te brengen met dit tweede vloerniveau (Afb. 5), aangezien in het profiel te zien is dat dit vloerniveau loopt tot tegen de muur.

Aan de westzijde van de proefput werden een stortgat en een rood aardewerken afvoerbuis teruggevonden, behorend bij beerput S005 (Afb. 24). De beerput zelf situeert zich ten westen van de proefput. De bakstenen van het stortgat (diverse formaten) zijn gevoegd met een gele kalkmortel, vergelijkbaar met de oudste fase van muur S004. De beerput behoort mogelijk tot twee bouwfasen, verwijzend naar de afvoerbuis ten zuiden van het stortgat (Afb. 23).

Afb. 26: Muur S009

Afb. 25: Sparboog muur S004

Afb. 23: Aardewerken buis beerput S005

Afb. 24: Stortgat beerput S005

4.1.2 Het Cours de Londres en het

Winterpaleis

Tot de recentere bebouwing (van na 1850) behoren onder meer een muur met sparboog (S004), een langwerpige kelder (S001) en een trap met arduinen treden (S002).

Loodrecht op muur S004 is er funderingsmuur S006, voorzien van een sparboog. Deze muur, met een breedte van 26 cm en een bewaarde lengte van 1,32 m, is opgebouwd met rode bakstenen van verschillende formaten en wit-grijze kalkmortel (Afb. 25).

Aan de noordzijde van de proefput was er een oost-west georiënteerde langwerpige kelder (of een ondergrondse verbindingsgang) (S001) (Afb. 33). De muren zijn opgebouwd in baksteen (18 x 8,5 x 4,5 cm) en een lichtgrijze cementmortel. Aan de binnenzijde zijn de muren wit gekalkt. Enkel een klein deel van de zuidelijke muur is voldoende in hoogte bewaard gebleven dat er de aanzet van een tongewelf op te merken is. Langsheen deze zuidelijke muur is een smalle in-steekkuil te zien. De vloer van de kelder is opgebouwd met bakstenen (18 x 8,5 x 4,5 cm), gevoegd met een donkergrijze cementmortel. Het gebruik van cementmortel doet wat een laat 19de - 20ste-eeuwse datering vermoeden. Vreemd is dat deze kelder op geen enkel plan voorkomt. Deze vloer was rechtstreeks in de moederbodem gelegd, er was geen oudere vloer aanwezig.

Bij de afbraak van het godshuis werd een funderingsmuur S004 herbruikt. Hierop kwam een bakstenen muur (in verschillende baksteenformaten met een wit-grijze mortel). Met een licht afwijkende oriëntatie.

Afb. 27: Werkput 1 met op de voorgrond kelder S001, centraal muur S004 en achteraan vloer S007

Deze recentere muur werd gedeeltelijk doorbroken door trap S002. Ter hoogte van deze trap was de muur wit gepleisterd. Van de trap werden 3 arduinen traptreden vrijgelegd. Vermoedelijk maakte de trap een kwartdraai naar het zuiden door muur S004 en verbond ze de lager gelegen 'Doorgang' met de hogergelegen 'Trapzaal' zoals weergegeven is op het plan van de gelijkvloerse verdieping (Afb. 32 en 33).

4.1.3 De moederbodem

De moerbodem werd enkel bereikt in de zuidoostelijke hoek van de proefput. De moederbodem bevindt zich bijna twee meter onder het huidige loopvlak. In de moederbodem werd één grondspoor opgetekend (S012). Het betreft een cirkelvormig spoor bestaande uit grijs zand. Het spoor heeft een diameter van 38 cm en bevat ijzerhoudende spikkels (Afb. 30). Ook in de zone waar de vloer van de kelder is uitgebroken kon de moederbodem worden aangesneden. Hier werd een natuurlijk grondspoor aangetroffen (S011) dat slechts deels kon worden opgetekend.

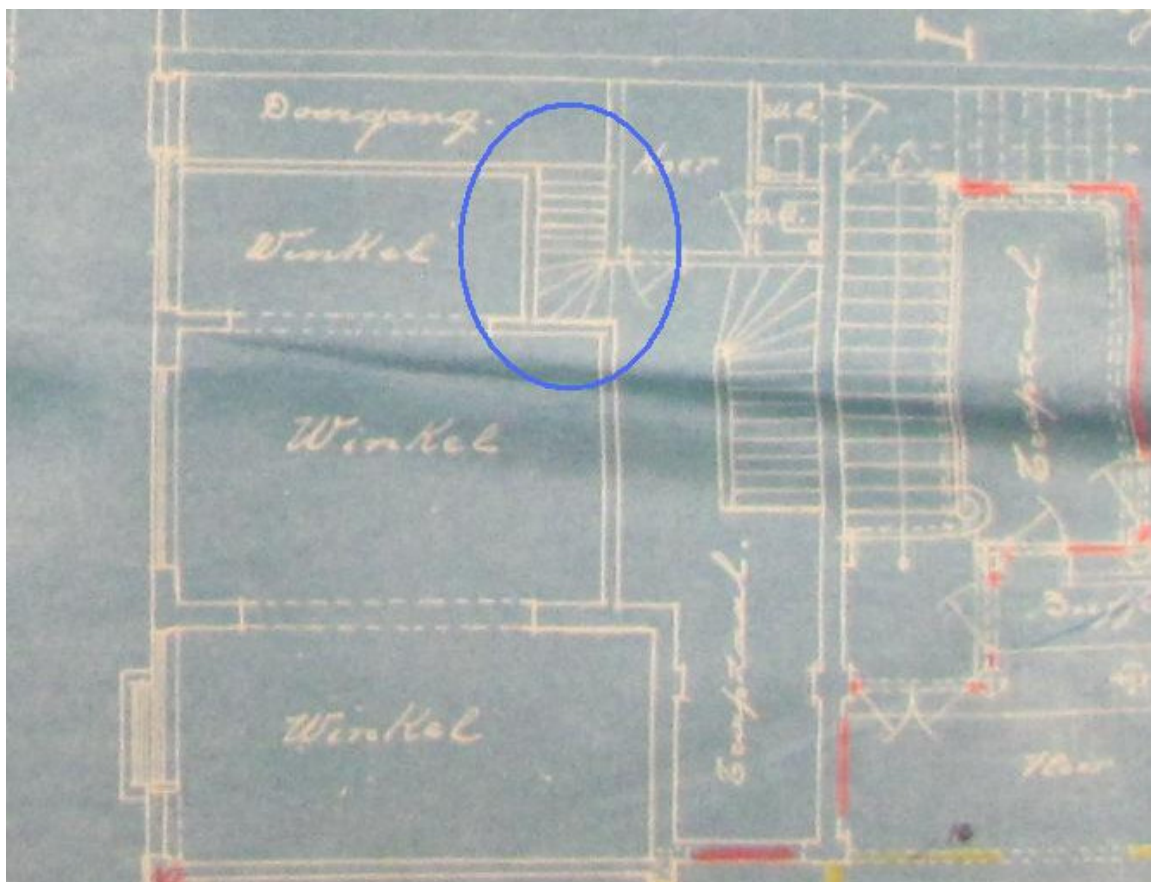
Afb. 29: Grondspoor S012

Afb. 30: Natuurlijk spoor S011

Afb. 29: Restant van trap S002

Afb. 28: Detail uit de verbouwingsplannen van het Winterpaleis uit 1937 (gelijkvloerse verdieping met situering van de teruggevonden trap)

4.2 Werkput 2

De tweede werkput werd uitgegraven in de zuidwestelijke hoek van het plangebied, en dit op de zone die volgens het primitief kadaster van Vreven onbebouwd was.

In het totaal werden in deze proefput drie stratigrafische vlakken aangelegd. Een eerste vlak werd aangelegd op een diepte van ca. 80-100 cm onder het huidige loopniveau waarbij een dik puinpakket werd verwijderd. In dit eerste vlak werden er naast enkele muurstructuren (zie verder) ook twee sporen/lagen opgetekend (S013 en S014) (Afb. 33). Beide sporen bestaan uit donkerbruin-grijs zand en bevatten voornamelijk houtskool, baksteen en mortel. In S013 werden

Afb. 31: Bakstenen afvoerkanal S015 en zandstenen blokken S016

ook mosselschelpen aangetroffen. De sporen verdwijnen in de oostelijke putwand (Afb. 6). In de zuidelijke zone van de proefput werd een afvoerkanal teruggevonden (S015), opgebouwd met rode bakstenen (18 x 7,5 x 4 cm) met een grijs-zwarte kern, vermoedelijk herbruikte bakstenen. Naast dit riooltje werden er drie losse zandstenen blokken aangetroffen (S016) (Afb. 31). De functie of betekenis van deze zandstenen is niet achterhaald, maar ze vertonen wel duidelijk bewerkingssporen. Nog in dit vlak werd in S013 een restant van een muurtje aan-

Afb. 30: Werkput 2, vlak 1 met centraal S013

getroffen (So17). Dit muurtje bestaat enerzijds uit rood-oranje bakstenen van diverse formaten aan de zijkant, en anderzijds rood-roze bakstenen (18 x 7,5 x 4 cm) in het midden. Van dit muurtje bleef slechts één laag bewaard.

Afb. 36: Coupe van brandlaag (Vlak 2 naar Vlak 3)

Het tweede vlak lag ca. 110 cm onder het huidige loopniveau en dit op een diepte waar zich in het westelijk deel in het vlak een brandlaag aftekende (So20 en So21). Deze brandlaag bestaat uit baksteen, houtskool en verbrande leem, en is zowat 10 cm dik (Afb. 33). Een deel van deze brandlaag werd bemonsterd.

Het derde vlak werd aangelegd in de moederbodem (diepte: ca. 1,80 m) waar zich zes bodemsporen aftekenden (So24 t.e.m. So29) (Afb. 34). Kuil So24 bestaat uit bruin zand en bevat naast baksteen en mortel ook houtskool en een weinig verbrand leem (Afb. 37). Het ovale spoor heeft

een afmeting van 128 op 48 cm. De kuil wordt oversneden door So25, maar oversnijdt op zijn beurt So26. Spoor So25 is rechthoekig van vorm en meet 102 bij 75 cm. Deze kuil vertoont bruine en grijze vlekken en bevat houtskool en baksteen (Afb. 37). Het spoor oversnijdt sporen So24,

Afb. 32: : Grondsporen in moederbodem (Vlak 3)

Afb. 35: Vlakfoto So24

Afb. 34: Vlakfoto So25

Afb. 33: So29 in grondvlak en in putwand

So26 en So29. Sporen So26 en So27 vertonen heel wat gelijkenissen en verdwijnen in de zuidelijke putwand. Beide sporen bevatten grijs zand met houtskool en baksteen. In So27 werden een aantal scherven aangetroffen. In So26 werd een boring uitgevoerd om de diepte van het spoor te bepalen. Het spoor bleek daarbij een bewaarde diepte van ca. 50 cm te hebben. Spoor So28 is ovaal van vorm met een lengte van 110 cm en een breedte van 63 cm. Dit spoor bestaat uit grijs zand en bevat houtskool, baksteen en mortel. De aflijning van deze kuil is vaag. Een laatste grondspoor So29 bevat lichtbruin tot beige zand met lichtgrijze vlekken. De inhoud van de kuil wordt gekenmerkt door zeer veel schelpenmateriaal. Het spoor verdwijnt in de zuidelijke putwand (Afb. 36) en heeft bijgevolg een minimale afmeting van 113 op 94 cm. Spoor So29 wordt oversneden door sporen So24, So25 en So26.

Ondanks het vermoeden dat deze zone onbebouwd is, of niet onderkelderd is, werden er toch een aantal muurstructuren in deze proefput aangetroffen. De meest interessante van deze muurstructuren is een oost-west georiënteerde muur (So18) die twee bouwfasen lijkt te hebben (Afb. 38). Het onderste gedeelte van de muur is opgebouwd met rode bakstenen (22 x 10 x 4,5 cm), gevat in een wit-grijze kalkmortel (Afb. 40). Op het westelijke gedeelte van de muur is een tweede muur aangebracht bestaande uit rode bakstenen van diverse formaten en zandstenen, gevat in een gele kalkmortel. Tussen de twee bouwfasen is een duidelijk bouwnaad waarneembaar (Afb. 39). In het oosten van de proefput maakt de oudste fase van de muur duidelijk een hoek naar het noorden toe (Afb. 41). Mogelijk maakt deze muur in het westen ook een hoek; de noord-zuid georiënteerde muur met uitbraakspoor (So22) kan mogelijk gelinkt worden met de oost-west georiënteerde muur (Afb. 42).

Beide muren worden echter doorsneden door een recent rioolsysteem (So19) (Afb. 43) noord-zuid lopend rioolsysteem, opgebouwd met rode bakstenen (16 x 7,5 x 4 cm) en witte cement.

Afb. 40: O-W muur So18

Afb. 39: Detail bouwnaad in muur So18

Afb. 38: Onderste deel muur So18

Afb. 37: Hoek muur So18

Tot slot werd er in de noordwestelijke hoek van de proefput een recente beerput aangetroffen (S023), met bijbehorend toevoerkanaaltje (Afb. 44). Deze beerput heeft een noord-west oriëntatie en bevindt zich nog grotendeels onder de grond. De muren van deze beerput zijn opgebouwd met rode bakstenen van diverse formaten, gevoegd met grijze cement. Op de binnenkant van de muren is er beeraanslag op te merken.

Afb. 43: N-Z muur met uitbraakspoor (S022)

Afb. 42: S019: recent rioolsysteem

Afb. 41: Recente beerput met toevoerkanaal (S023)

5 Besluit

5.1 Analyse en synthese

Tussen 7 en 18 maart 2011 werd in opdracht van L.I.F.E. nv een archeologische prospectie uitgevoerd met ingreep in de bodem ter hoogte van de Paardenmarkt 34-36 te Antwerpen. Aan dit onderzoek ging een bureaustudie vooraf voor het bepalen waar de proefputten het best werden ingepland.

Oude plannen en kaarten gaven voor het te onderzoeken plangebied weer dat er een bebouwing was met op de hoek van de Venusstraat en de Paardenmarkt een gebouw met een pagadertoren, op de hoek met de Toog en de Paardenmarkt was er de Sint-Elgiuskapel. Beiden maakten deel uit van het voormalige godshuis, opgericht door het smedenambacht in de 15de eeuw. Dit godshuis werd gesloopt in het tweede kwart van de 19de eeuw (de kapel pas in 1857) om plaats te maken voor een feestpaleis (aan de westzijde) en een café (op de plaats van de kapel aan de oostzijde). Het hele bouwblok werd gesloopt in 1980.

Op basis van bouwplannen werd aangenomen dat er zich muurresten zouden bevinden langsheen de straatkant. Dit werd bevestigd door de proefput die in deze zone werd opengelegd. In deze proefput werden namelijk tal van muurstructuren aangetroffen. Hierbij werden tevens muurresten aangetroffen van een kelder en een beerput. Ook wijst een trap op een kelder ten oosten van de proefput. Naast de muren is er ook een deel van een vloer aangetroffen die vermoedelijk kan gelinkt worden met het Godshuis.

Niet enkel in werkput 1 werden er muurresten aangetroffen, maar ook in werkput 2. Hier werd o.a. een oost-west georiënteerde muur teruggevonden. In deze proefput werden echter ook een aantal recentere verstoringen aangetroffen, waaronder een beerput.

De moederbodem werd zowel in Werkput 1 als in Werkput 2 aangesneden. In Werkput 1 bevindt de moederbodem zich zowat 2 m onder het huidige loopvlak en in Werkput 2 is dit ca. 1,70 à 1,80 m. Vooral in Werkput 2 werden er een aantal grondsporen in de moederbodem aangetroffen.

5.2 Conclusies en aanbevelingen

Antwoorden op de onderzoeksvragen :

- hoe was de oude perceelsindeling?

Om deze vraag op voldoende wijze te kunnen beantwoorden is verder archeologisch onderzoek nodig op het desbetreffende terrein. Vermoedelijk is de oude percelering niet erg verschillend met de huidige.

- hoe groot waren de verschillende huizenblokken?

Kon helaas niet worden achterhaald. Op oude (kadaster)kaarten is wel te zien dat er bebouwing was, met ter hoogte van de Paardenmarkt aan de oostzijde de Sint-Elgiuskapel, en aan de westzijde een 'woning met pagadertoren'. Beiden behoorden vermoedelijk toe tot het godshuis van de smeden. De toestand zoals weergegeven op het primitief kadaster geeft meteen ook de omvang van het voormalige godshuis weer.

- wat was de invloed van de aanleg van de bestaande parking op het archeologisch erfgoed?

De aanleg van de bestaande parking heeft een minimale invloed gehad op het archeologisch erfgoed.

- hoeveel archeologische niveaus kan men onderscheiden in de verschillende proefputten?

Over het algemeen zijn er twee archeologische niveaus te onderscheiden. Een eerste niveau bevindt zich net onder het puinpakket (ca. 70-100 cm) en een tweede ter hoogte van de moederbodem (ca. 170-200 cm). Lokaal kan er wel een tussenniveau worden aangelegd en dit ter hoogte van de brandlaag (Werkput 2: diepte ca. 1,10 cm)).

- wat is de bewaringstoestand van het archeologisch erfgoed?

De bewaringstoestand is over het algemeen goed tot zeer goed te noemen.

- maken de sporen deel uit van één of meerdere structuren?

Er kunnen minstens twee bouwcampagnes herkend worden:

- het godshuis (muren en vloer)
- De bouw na 1850 (kelders, trap)

De grondsporen in de moederbodem kunnen voorlopig niet toegeschreven worden aan een bepaalde structuur.

- behoren de sporen tot één of meerdere periodes?

De muurstructuren die werden aangetroffen dateren vermoedelijk vanaf de 15de eeuw, maar zijn moeilijk te dateren. De grondsporen hebben te weinig materiaal opgeleverd om hier een datering op te kleven.

- zijn er post/laattmiddeleeuwse kelders aanwezig?

In Werkput 1 werd een oost-west georiënteerde kelder aangetroffen dat vermoedelijk te dateren is in de 19de-20ste eeuw.

- waaruit bestaat de vulling van deze kelders?

De vulling van de kelder (S001) bestaat uit grof puin van bakstenen, mortelbrokken en tegels. Tussen het puin werden ook (fragmenten van) (lege) champagneflessen aangetroffen.

- zijn er één of meerdere vloeren in deze kelders?

Een deel van de vloer van de kelder (S001) is uitgebroken. Hieruit blijkt dat de kelder slechts één vloer heeft.

- is er onder de kelders nog archeologisch erfgoed aanwezig?

Onder de keldervloer werd bij het vooronderzoek één (natuurlijk) spoor opgetekend. Dit natuurlijk spoor sluit niet uit dat er onder de nog vrij te leggen keldervloeren sporen kunnen aangetroffen worden.

- in welke mate verstoren de geplande werken archeologisch erfgoed?

Volgens de bouwplannen is er een ondergrondse parking voorzien, met grondaafgraving tot 2,5 m onder het huidige loopniveau. De moederbodem werd bij het archeologisch onderzoek bereikt op ca. 9,70 +TAW. De geplande werken zullen het archeologisch erfgoed dus volledig verstoren dat onderzoek vooraf noodzakelijk is.

- welke aspecten verdienen bijzondere aandacht bij het vervolgonderzoek?

Naast de muurstructuren en hun bouwfasen verdienen de grondsporen (zoals deze zijn aangetroffen in de moederbodem van proefput 2) de nodige aandacht. De (bakstenen) muren zijn vermoedelijk afkomstig van het verdwenen godshuis (of mogelijk oudere bebouwing) en werden gedeeltelijk herbruikt bij latere bouwwerken. De grondsporen verdienen extra aandacht omdat ze mogelijk iets zeggen over de oudste bewoning in deze buurt.

- tot op welke diepte zijn de sporen bewaard?

Er zijn grondsporen teruggevonden in de moederbodem, tot op ca. 2 m diepte t.o.v. het huidige loopvlak.

Uit bovenstaande antwoorden blijkt dat het plangebied zeer rijk is aan archeologisch erfgoed en dat dit erfgoed door het geplande bouwproject vernield zal worden. Het is bijgevolg dan ook zinvol om het volledige terrein aan een archeologisch vervolgonderzoek te onderwerpen. Dit

ook in de wetenschap dat de zone waar de Sint-Elooiskapel zich zou hebben bevonden, onaan-
geroerd is tijdens de prospectie.

Het desbetreffende terrein kan in twee vlakken worden opgegraven, met plaatselijk een tus-
senniveau (ter hoogte van de brandlaag, diepte: ca. 1,10 m). Hierbij kan een eerste vlak worden
aangelegd op een diepte van ca. 70-100 cm, net onder een puinpakket. Een tweede vlak kan
aangelegd worden op de moederbodem (diepte: ca. 170-200 cm).

6 Lijsten

6.1 Literatuurlijst

De Lattin A., 1941 : Evoluties van het Antwerpsche straatbeeld, Kroniek Volume II
 Heirman F., 2006 : Het paleis om de hoek. Een eeuw cinema in Antwerpen, pp.182
 Philippen L.J.M., 1941 : Antwerpsche Godshuisjes

6.2 Geraadpleegde kaarten en plannen

<http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=33990030>:

- 1565: het plan van Vigillius Bononiensis
- 1598: het plan van J. Hoefnagel
- 1649: het plan van Joan Bleau

Felixarchief Antwerpen:

- 1823-1824: primitief kadaster (landmeter Vreven)
- 1850: De S. Eloÿs Capelle te Antwerpen afgebroken 1857, J. Scheffer (12#525)
- Niet gedateerde foto met rechts het 'Cour de Londres' (sa444218)
- 27 juli 1937: Winterpaleis: blauwdruk
- 15 juni 1946: Winterpaleis, het plan der verandering, plan nr. 8

Koninklijke Bibliotheek Brussel:

- Ferrariskaart

www.inventaris.vioe.be:

- Foto van het Winterpaleis in januari 1976

6.3 Lijst van afbeeldingen

Afb. 1: Situering plangebied (Bron: www.google.com)	7
Afb. 2: Stad Antwerpen (Bron: www.google.com)	9
Afb. 3: Bodemkaart (Bron: geo-Vlaanderen)	9
Afb. 4: Werkput 1: westelijk profiel	10
Afb. 5: Werkput 1: westelijk profiel (tekening)	10
Afb. 6: Werkput 2: oostelijk profiel (tekening)	11
Afb. 7: Werkput 2: oostelijk profiel	11
Afb. 8: Detail uit de Ferrariskaart met situering van het plangebied	12
Afb. 9: De S. Eloÿs Capelle te Antwerpen afgebroken 1857, J. Scheffer, ca. 1850 (Felixarchief Antwerpen 12#525)	13

Afb. 10: Detail uit het plan van Vigillius Bononiensis (1565) met de weergave van een pagaddertoren op de hoek van de Venusstraat en de Paardenmarkt	13
Afb. 11: Detail uit het plan van Joan Bleau (1649) met weergave van het Sint-Eligiusgodshuis (e)13	
Afb. 12: Detail uit het plan van J. Hoefnagel (1598) met de weergave van de pagaddertoren	14
Afb. 13: Detail uit het primitief kadaster zoals opgetekend door Vreven (1823-1824)	14
Afb. 14: Niet gedateerde foto met rechts het 'Cour de Londres' (Felixarchief Antwerpen, sa444218)	14
Afb. 15: Detail uit het plan der verandering, plan nr. 8, 15 juni 1946 (Felixarchief Antwerpen).....	15
Afb. 16: Foto van het Winterpaleis in januari 1976 (foto inventaris.vioe.be).....	15
Afb. 17: Kaart met aanduiding van de archeologisch sites in de omgeving van het plangebied (Bron: CAI).....	16
Afb. 18: Detail uit de plattegrond van Scheepers (1886)	17
Afb. 19: Dwarsche Doorsnede E – F van het Winterpaleis (Felixarchief Antwerpen)	17
Afb. 20: Detail uit een blauwdruk met het 'Plan der Fondering' voor de bouw van de Cinéma 'Winter Paleis'" (27 juli 1937) (Felixarchief Antwerpen).....	21
Afb. 21: Overzicht werkput 1.....	21
Afb. 22: Reconstructie vloer S007	22
Afb. 23: Vloer S007 in situ	22
Afb. 24: Aardewerken buis beerput S005	23
Afb. 25: Stortgat beerput S005	23
Afb. 26: Spaarboog muur S004.....	23
Afb. 27: Muur S009	23
Afb. 28: Werkput 1 met op de voorgrond kelder S001, centraal muur S004 en achteraan vloer S007	24
Afb. 29: Detail uit de verbouwingsplannen van het Winterpaleis uit 1937 (gelijkvloerse verdieping met situering van de teruggevonden trap).....	25
Afb. 30: Restant van trap S002	25
Afb. 31: Werkput 2, vlak 1 met centraal S013	26
Afb. 32: Bakstenen afdvoerkanaal S015 en zandstenen blokken S016	26
Afb. 33: : Grondsporen in moederbodem (Vlak 3)	27
Afb. 34: S029 in grondvlak en in putwand.....	27
Afb. 35: Vlakfoto S025	27
Afb. 36: Vlakfoto S024	27
Afb. 37: Coupe van brandlaag (Vlak 2 naar Vlak 3).....	27
Afb. 38: Hoek muur S018	28
Afb. 39: Onderste deel muur S018	28
Afb. 40: Detail bouwnaad in muur S018	28
Afb. 41: O-W muur S018	28
Afb. 42: Recente beerput met toevoerkanaal (S023)	29
Afb. 43: S019: recent rioolsysteem	29

Afb. 44: N-Z muur met uitbraakspoor (S022)	29
--	----

7 Bijlagen

Bij dit rapport horen de volgende bijlagen:

1. Sporenlijst
2. Vondstenlijst
3. Lijst bouw materiaal
4. Fotolijst
5. Opgravingsplan
6. CD-ROM / DVD met rapport, foto's en bijlagen

Bijlage 1: Sporenlijst

Sporenlijst

Projectnaam: Antwerpen - Paardenmarkt			Plaats: ANTWERPEN	
Projectnummer: AS-11-04			Gemeente: Antwerpen	
Projectcode: ANT-PAA			Toponiem: Paardenmarkt	
Jaar: 2011				

Spoornr.	WP	Vlak	Kleur/Textuur	Bijmenging/ mortelsoort	Vorm/ Afm.	Interpretatie	Vondstnr	Opmerkingen
001	1					kelder		O-W oriëntatie; Muren: rode BK (18x8,5x4,5cm), LGr cement, kruisverband, witte bepleistering, tongewelf; Vloer: rode BK (18x8,5x4,5cm), DGr cement; S001-4 = insteekkuil Z-muur; datering: 20ste eeuw
002	1					trap van kelder		3 arduinen treden (recuperatie) gefundeerd op BK; tussen kelder S001 en muur S004
003	1		rode BK	wit-grijze cement	diverse afm.	muur		tegen muur S004
004	1					muur		O-W oriëntatie; S004-1: oudste fase, rode BK (19x9x5cm), gele kalkmortel, wildverband; S004-2 & S004-3: BK diverse afm., wit-grijze cement, bepleistering; S004-4 zwarte tegels onder S004-3
005	1					beerput		rode BK diverse afm., gele kalkmortel; S005-3: stortgat; S005-4: AW buis
006	1		rode BK	wit-grijze cement met kwartsinclusies		muur		muur met spaarboog
007	1		rode en zwarte tegels	gele kalkmortel		vloer		halfsteensverband, ruitpatroon, tegels 14x14x2cm, deels uitgebroken, datering: 17de eeuw
008	1		rode BK	DGr cement (trasmortel)	diverse afm.	muur		datering: 20ste eeuw
009	1		rode BK	gele kalkmortel	diverse afm.	muur		loopt onder vloer S007
010	1					recente betonblok		gewapend beton

Sporenlijst

Spoornr.	WP	Vlak	Kleur/Textuur	Bijmenging/ mortelsoort	Vorm/ Afm.	Interpretatie	Vondstnr	Opmerkingen
011	1		Br & LBr-Groen zand	Fe	cirkelv	kuil		onder keldervloer S001-3; natuurlijk?
012	1		Gr zand	Fe	rond	kuil		natuurlijk?
013	2	1	DBr-Gr zand	mosselschelpen, HK, BK, mortel	ovaal	kuil/laag		in O-profiel
014	2	1	DBr-Gr zand	HK, BK, mortel	amorf	kuil/laag		in O-profiel
015	2	1				afvoerkanaal		rode BK (18x7,5x4,5cm) met zwarte kern; in Z-profiel
016	2	1	wit/beige zandsteen			3 zandstenen blokken		
017	2	1				restant muur?		2 types BK: zijkant rood-oranje BK (diverse afm.) en midden rood-roze BK (18x7,5x4cm)
018	2	1-3				muur		O-W oriëntatie; 2 fasen: S018-1 (fase 2): BK (diverse afm.) en zandstenen, gele kalkmortel; S018-2 (fase 1): BK (22x10x4,5cm), wit-grijze kalkmortel; S018-3: insteekkuil
019	2	1-3				riool		rode BK (16x7,5x4cm), witte cement, N-Z oriëntatie
020	2	2	compactheid: los	HK, BK, verbrand leem		brandlaag		ca. 10cm dik
021	2	2	compactheid: los	HK, BK		i.v.m. brandlaag		tegen muur S018
022	2	1-3				muur en uitbraakspoor		S022-1 = uitbraakspoor (BK en gele kalkmortel); S022-2 = muur: BK (diverse afm.), gele kalkmortel, N-Z oriëntatie
023	2	1-3				beerput		recent: N-Z, kanaal nr W, rode BK (diverse afm.), grijze cement, beeraanslag
024	2	3	Br zand	HK, verbrand leem, BK, mortel	amorf	kuil		oversn. dr. S025, oversn. S026 & S029
025	2	3	Br-Gr gevlekt zand	HK, schelpmat., BK	rechth	kuil		oversn. S024, S026 & S029
026	2	3	Gr zand	Fe, HK, BK	amorf	kuil		oversn. dr. S025 & S024, oversn. S029; diepte ca. 50 cm

Sporenlijst

Spoornr.	WP	Flak	Kleur/Textuur	Bijmenging/ mortelsoort	Vorm/ Afm.	Interpretatie	Vondstnr	Opmerkingen
027	2	3	Gr zand	HK, Fe, BK	amorf	kuil		in Z-putwand, tegen? S026
028	2	3	Gr zand	HK, Fe, BK, mortel	ovaal	kuil		
029	2	3	LBr-BE zand met LGr vlekken	schelpmat.	amorf	kuil		in Z-putwand/profiel, oversn. dr. S024, S025 & S026

Bijlage 2: Vondstenlijst

Projectnaam: Antwerpen - Paardenmarkt		Plaats: Antwerpen		
Projectnummer: AS-11-04		Gemeente:		
Projectcode: ANT-11-PAA	Jaar: 2011	Toponiem: Paardenmarkt		

Vondstnummer	WP	Vlak	Datum	Spoor	Materiaal		Datering
1	1		7/mrt		AR - AW		begin 20ste eeuw
2	1		8/mrt	L11 (w-profiel)		slijpsteentje	
3	1		8/mrt	L6 (W-profiel)	bot		
4	1		8/mrt	S005-4	AR	potbuis beerput	17de eeuw
5	1		8/mrt		Cementtegel		midden 20ste eeuw
6	2	1	15/mrt	S013	AG - AR - AS		16de eeuw
7	2	1	15/mrt	S014	AR - GL		begin 17de eeuw (?)
8	2	1	15/mrt	S015	AG	kogelpot	14de eeuw
9	2	2	15/mrt	tss S020 en S021	AR - AG		
10	2	2	16/mrt	LV	AG - AR		
11	2	3	16/mrt	LV naast S019	AR		16de eeuw
13	2	3	16/mrt	onder brand-laag S020	AG - AR - AW		16de eeuw
14	2	3	16/mrt	S024	AG		
15	2	3	16/mrt	S027	AR		
16	2	3	16/mrt	tss S016 en S020	AR		
17	2	3	17/mrt	profiel W1	AG		

AG	Grijs aardewerk
AR	Rood aardewerk
AS	Steengoed
GL	Glas

Bijlage 3: Lijst bouw materiaal

Projectnaam: Antwerpen - Paardenmarkt		Plaats: ANTWERPEN
Projectnummer: AS-*11-04		Gemeente: Antwerpen
Projectcode: ANT-11-PAA	Jaar: 2011	Toponiem: Paardenmarkt

Werkput	Context	Materiaal	Kleur	Mortelsoort	Afmeting (lxbxh)	Opmerking
1	S001-1 & -2	BK	rood	wit-grijze cement	18x8,5x4,5	beploistering
1	S001-3	BK (vloertegel)	rood	donker grijze cement	18x8,5x4,5	
1	S002	BK	rood	grijze cement	17x8x4	BK onder arduinen steen
1	S004	BK	rood	gele kalkmortel	19x9x5	oudste fase van muur
1	S005	BK	rood	gele kalkmortel	diverse afm.	
1	S007	Vloertegel	rood & zwart	gele kalkmortel	14x14x2	in ruitpatroon
1	S009	BK	rood	gele kalkmortel	diverse afm.	
2	S015	BK	rood met zwarte kern	grijze mortel	18x7,5x4	afvoerkanaal
2	S017	BK	rood-oranje en rood-roze	gele mortel	diverse afm. & 18x7,5x4	
2	S018-1	BK	rood	gele kalkmortel	diverse afm.	2de fase muur
2	S018-2	BK	rood	wit-grijze kalkmortel	22x10x4,5	1ste fase muur
2	S019	BK	rood	witte cement	16x7,5x4	riool

Bijlage 4: Fotolijst

Fotolijst

Projectnaam: Antwerpen - Paardenmarkt		Plaats: ANTWERPEN
Projectnummer: AS-11-04		Gemeente: Antwerpen
Projectcode: ANT-11-PAA	Jaar: 2011	Toponiem: Paardenmarkt

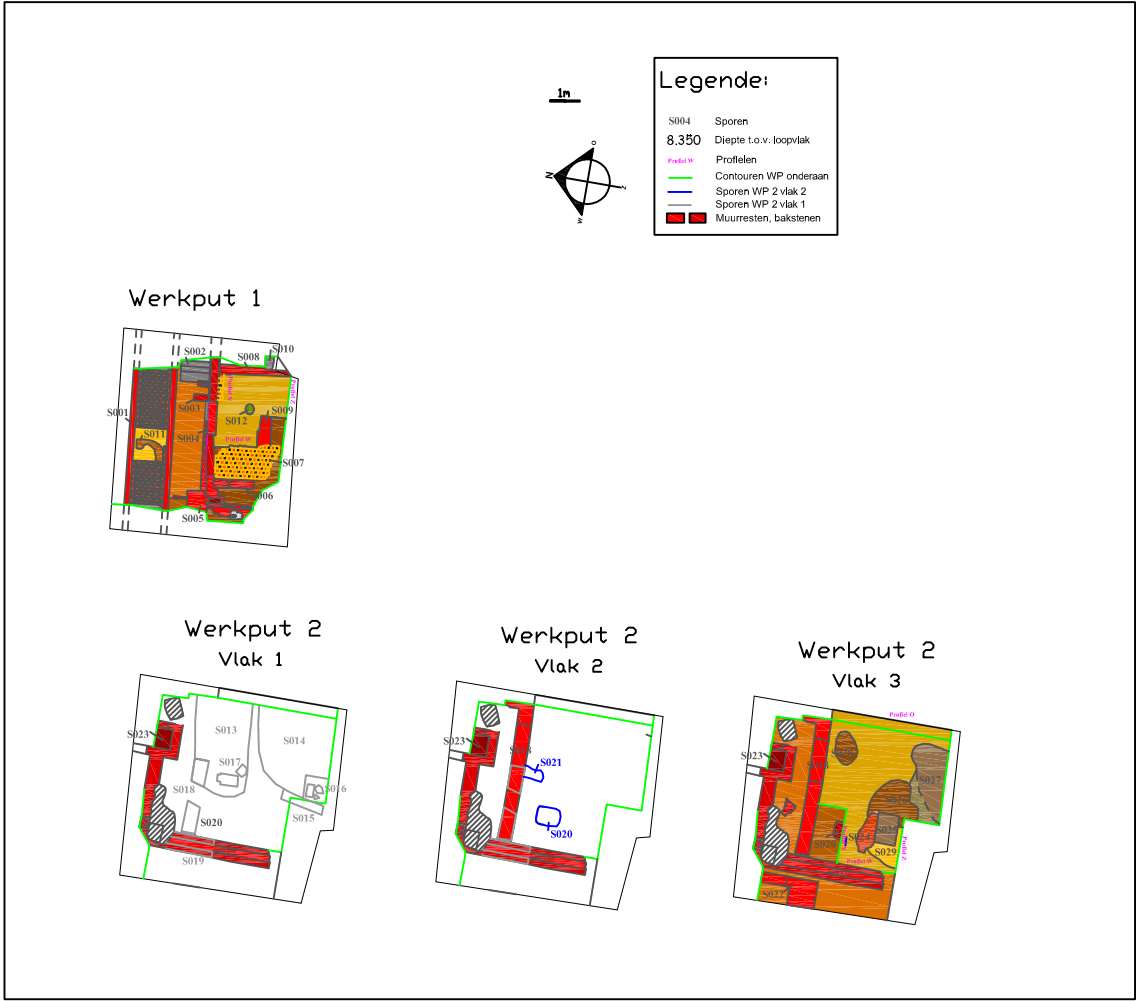
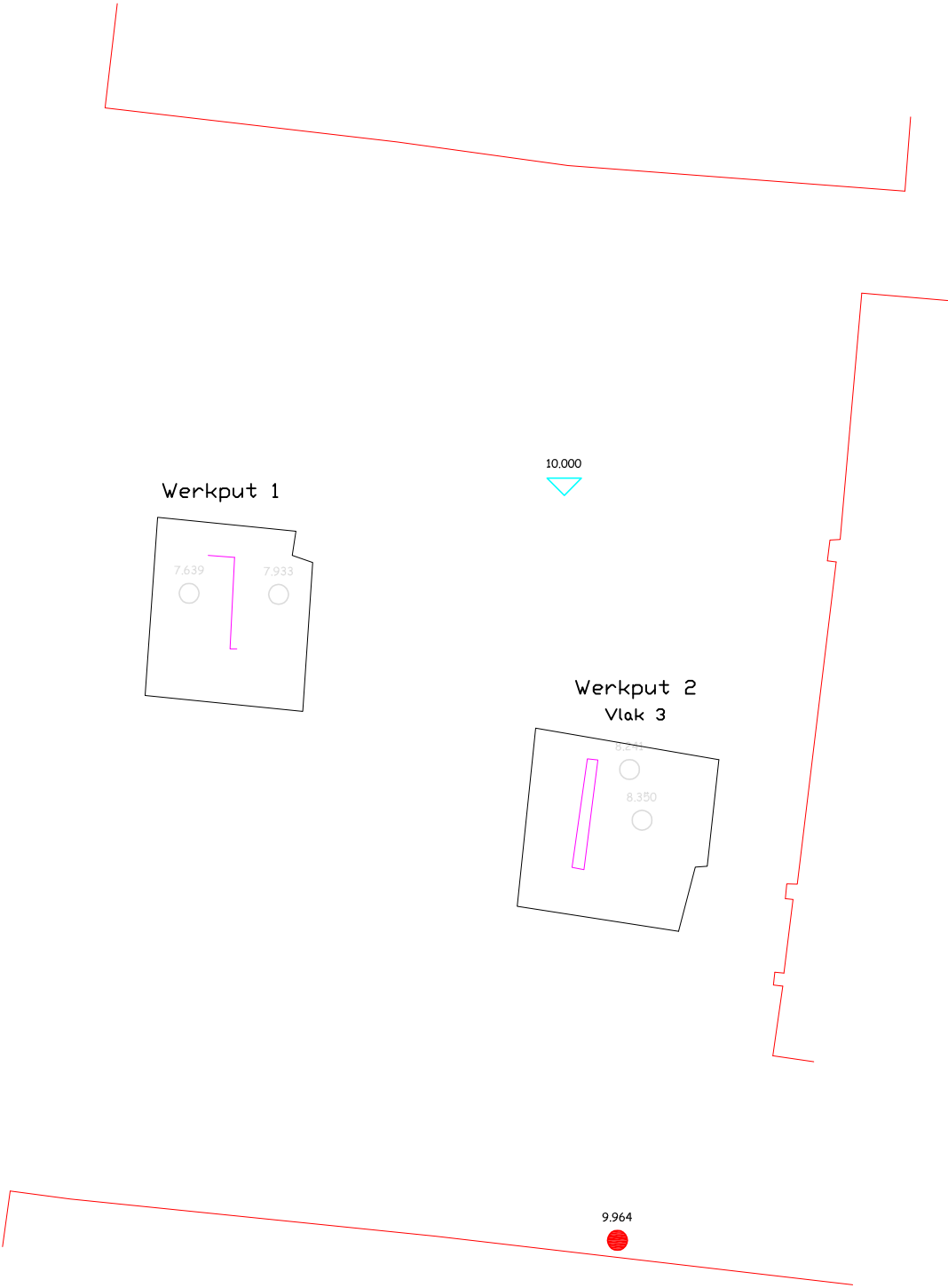
Afbeelding	Werkput	Vlak	Spoornr.	Windr.	Type foto	Datum
ANT-PAA openleggen WP 1 - 01 tot 05	1			ver.	overzichtsfoto	7/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - 01 tot 06	1			ver.	overzichtsfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S001 - 01 tot 11	1		S001	ver.	vlakfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S001 - 12 tot 17	1		S001	ver.	coupefoto	10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S002 - 01 tot 03	1		S002	ver.	vlakfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S003 - 01 tot 02	1		S003	ver.	vlakfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S004 - 01 tot 10	1		S004	ver.	vlakfoto+detail	9-10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S005 - 01 tot 09	1		S005	ver.	vlakfoto+detail	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S006 - 01 tot 02	1		S006	ver.	vlakfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S007 - 01 tot 07	1		S007	ver.	vlakfoto+detail	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S008 - 01 tot 07	1		S008	ver.	vlakfoto+detail	9-10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S009 - 01 tot 02	1		S009	ver.	vlakfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S010 - 01	1		S010	Z	vlakfoto	9/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S011 - 01 tot 03	1		S011	ver.	vlak+coupefoto	10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - S012 - 01	1		S012	ZO	vlakfoto	10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - Profiel N - 01 tot 03	1			N	profiel N	10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - Profiel Z - 01 tot 06	1			Z	profiel Z	10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - Profiel W - 01 tot 02	1			W	profiel W	10/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - BP 1 - 01 tot 02	1				Boorpunt 1	16/03/2011
ANT-PAA - WP 1 - munt - 01 tot 02	1					10/03/2011
ANT-PAA openleggen WP 2 - 01 tot 02	2			N	overzichtsfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - 01 tot 05	2	Vlak 1		ver.	overzichtsfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 2 - 01 tot 04	2	Vlak 2		ver.	overzichtsfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - 01 tot 07	2	Vlak 3		ver.	overzichtsfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S013 - 01 tot 02	2	Vlak 1	S013	W	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S014 - 01 tot 02	2	Vlak 1	S014	ver.	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S015 - 01 tot 02	2	Vlak 1	S015	W	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S015 - 01	2	Vlak 1	S016	Z	vlakfoto	15/03/2011

Fotolijst

Abbeelding	Werkput	Vlak	Spoornr.	Windr.	Type foto	Datum
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S017 - 01	2	Vlak 1	S017	O	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S018 - 01 tot 02	2	Vlak 1	S018	W	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S018 - 03 tot 11	2	Vlak 3	S018	ver.	vlakfoto+detail	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 1 - S019 - 01 tot 02	2	Vlak 1	S019	N	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S019 - 03 tot 06	2	Vlak 3	S019	ver.	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 2 - S020 - 01 tot 04	2	Vlak 2	S020	ver.	vlak+coupefoto	15-16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 2 - S021 - 01 tot 02	2	Vlak 2	S021	ver.	vlakfoto	15/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S022 - 01 tot 02	2	Vlak 3	S022	N	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S023 - 01 tot 03	2	Vlak 3	S023	ver.	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S024 - 01 tot 02	2	Vlak 3	S024	N	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S025 - 01 tot 02	2	Vlak 3	S025	Z	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S026 - 01 tot 02	2	Vlak 3	S026	ZW	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S027 - 01 tot 02	2	Vlak 3	S027	Z	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S028 - 01 tot 02	2	Vlak 3	S028	NW	vlakfoto	16/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Vlak 3 - S029 - 01 tot 03	2	Vlak 3	S029	ver.	vlakfoto	17/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Profiel N - 01 tot 02	2			N	profiel N	17/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Profiel O - 01 tot 03	2			O	profiel O	17/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Profiel W - 01 tot 03	2			W	profiel W (1&2)	17/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - Profiel W - 01	2			Z	profiel Z	17/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - BP 2 - 01 tot 02	2				Boorpunt 2	17/03/2011
ANT-PAA - WP 2 - BP 3 - 01 tot 02	2				Boorpunt 3	17/03/2011

Bijlage 5: opgravingsplan

Paardenmarkt

Colofon

Auteur: Kevin Bouckaert
Bijdragen van: Wim Tiri
Redactie: Wim Tiri
Veldwerk: Kevin Bouckaert en Dries Herreman
Tekeningen: Kevin Bouckaert
Determinatie vondsten: Wim Tiri

Archaeological Solutions bvba
Paardenstraatje 3, 2800 Mechelen
Telefoon +32 (0) 496 27 79 41
Fax +32 (0) 15 330 990
info@archaeological-solutions.be
www.archaeological-solutions.be

Voorstel tot het uitzetten van 2 proefputten Paardenmarkt 34 – 36 – Antwerpen

Het archiefonderzoek heeft niet echt veel relevante informatie opgeleverd. Zeker is wel dat het terrein was zeker in het tweede kwart van de 19de eeuw volledig volgebouwd was. Opmerking vooraf: tenzij anders vermeld is bij de kaarten uit de 15de en de 16de eeuw het noorden rechts¹.

De S. Eloy's Capelle te Antwerpen afgebroken 1857, J. Scheffer, ca. 1850 (Felixarchief Antwerpen 12#525)

westen.

Het ambacht van de Smeden richtte op dit gebied in de 15de eeuw het St-Eligius Godshuis op voor de noodlijdende leden van het ambacht. In 1462 werd hier de Sint-Eligiuskapel (ook wel Sint-Elooiskapel genaamd) aan toegevoegd, gebouwd op de hoek Venusstraat en de Paardenmarkt. Vreemd is dat de kapel op de Ferrariskaart mogelijk verkeerd is weergegeven. Deze staat immers gelokaliseerd tussen de Toog en de Vekestraat.

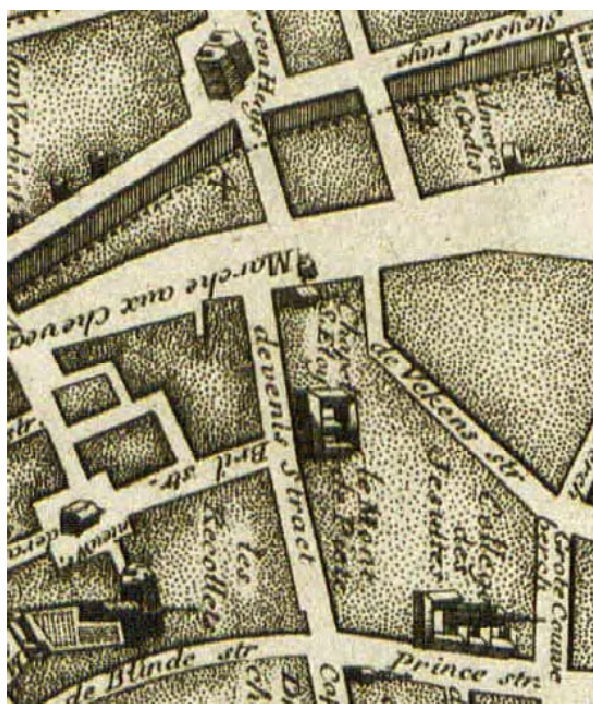

Detail uit de Ferrariskaart (ca. 1770) met situering van het plangebied (het noorden ligt bovenaan de kaart)

De Paardenmarkt ontstond op het einde van de 13de eeuw en hoorde bij het gehucht Klapdorp. Ze kreeg haar naam door de paardenmarkt die er sinds 1298 werd gehouden. In het begin van de 14de eeuw (bij de derde stadsvergroting) werd ze uitgebreid tot aan de Kleine Kauwenberg, later tot aan de Rodestraat. In 1860 werd de Paardenmarkt bij het slopen van de Spaanse Vesten verlengd tot aan de Italiëlei.

Aan de Paardenmarkt stond één van de zeven landpoorten, de Rode Poort, opgetrokken omstreeks 1313-1315 en afgebroken in 1818.

Het te onderzoeken plangebied situeert zich tussen de Toog in het oosten en de Venusstraat in het

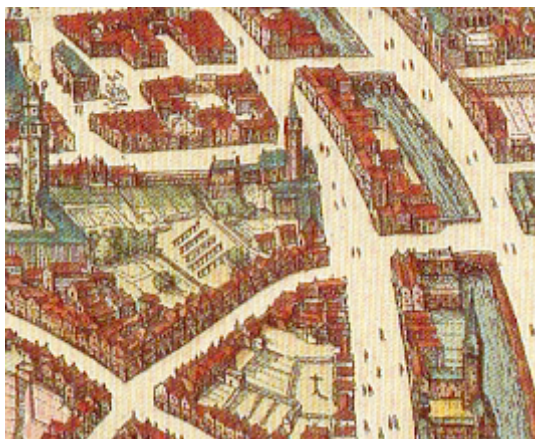

Detail uit de plattegrond van Bailleuil uit 1745 met centraal de situering van de 'Chapel S. Eloy'

Op de verschillende kaarten (o.m. deze van Virgilius Bonomiensis uit 1565 en deze van J. Hoefnagel uit 1598) staat op de locatie van het projectgebied een grote woning met pagaddertoren afgebeeld. De grote woning verwijst vermoedelijk naar de Sint-Eligiuskapel en gelieerde bouwstructuren.

Detail uit het plan van Virgilius Bonomiensis (1565) met een duidelijke afbeelding van een pagaddertoren op de hoek van de Venusstraat en de Paardenmarkt

Detail uit het plan van J. Hoefnagel (1598) met de weergave van de pagaddertoren

Detail uit het plan van Joan Bleau (1649) met weergave van het Sint-Eligiusgodshuis (e)

Op zowel het primitief kadaster van Vreven (omstreeks 1823-1824) als een plattegrond van Aloïs Scheepers (1886) is op het te onderzoeken bouwblok een L-vormig gebouw te zien. Mogelijk gaat deze L-vorm terug op het voormalige godshuis.

Detail uit de plattegrond van Scheepers (1886) (het noorden ligt bovenaan)

Onderkeldering

Het Cour de Londres was zeker onderkelderd. Niet alleen is er een bouwaanvraag uit 1863 voor het plaatsen van een externe keldertrap maar ook zijn er op de foto verschillende keldergaten te zien. Over de achterbouw is weinig geweten dan enkel dat op de foto te zien is dat achter de voorbouw verschillende aanbouwsels zijn van variërende hoogte.

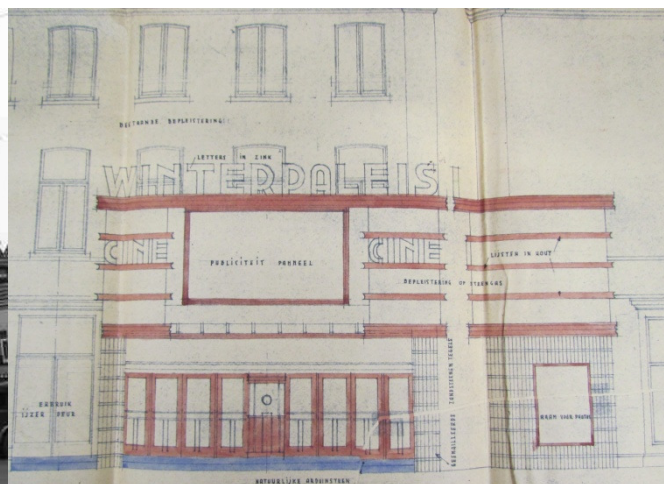

Niet gedateerde foto met rechts het 'Cour de Londres' (Felixarchief Antwerpen, sa444218)

Ook het Winterpaleis was allicht (gedeeltelijk) onderkelderd. Dit valt op te maken op een blauwdruk uit 1937 met hierop zowel het 'plan der fondering' als de toestand voor 'de Veranderings Werken uit te voeren aan de Cinéma 'Winter Paleis'.

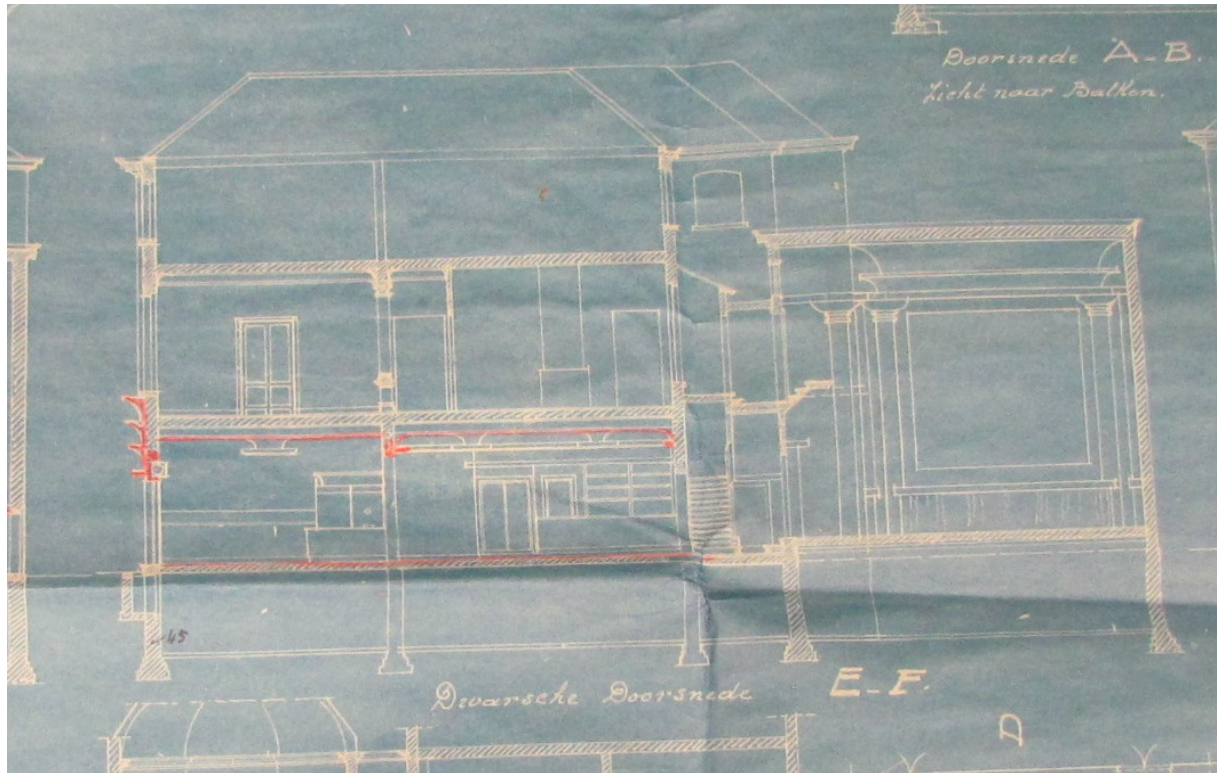

Foto van het Winterpaleis in januari 1976 (foto inventaris.vioe.be)

Detail uit het plan der verandering, plan nr. 8, 15 juni 1946 (Felixarchief Antwerpen)

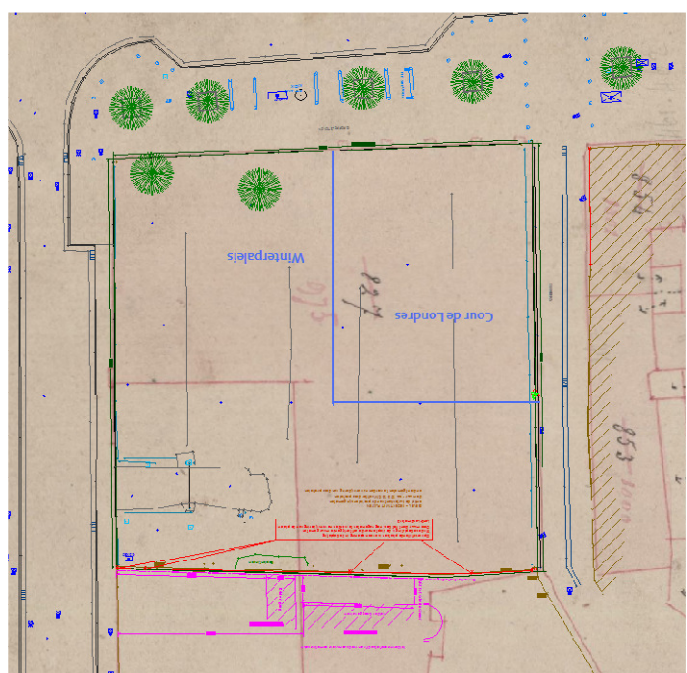
Uit het funderingsplan is echter niet met zekerheid op te maken of er onder het gehele gebouw kelders aanwezig waren. Op de 'Dwarsche Doorsnede E – F' is er aan de voorgevel een doorgesneden keldergat te zien. Ook op het funderingsplan zijn aan de voorgevel twee keldergaten weergegeven. Aangenomen kan worden dat er dus wel kelders zijn geweest. Vreemd is dan wel weer dat er op het gelijkvloers niveau geen keldertrappen weergegeven zijn. Aangenomen mag worden dat de achterliggende feestzaal niet onderkelderd was.

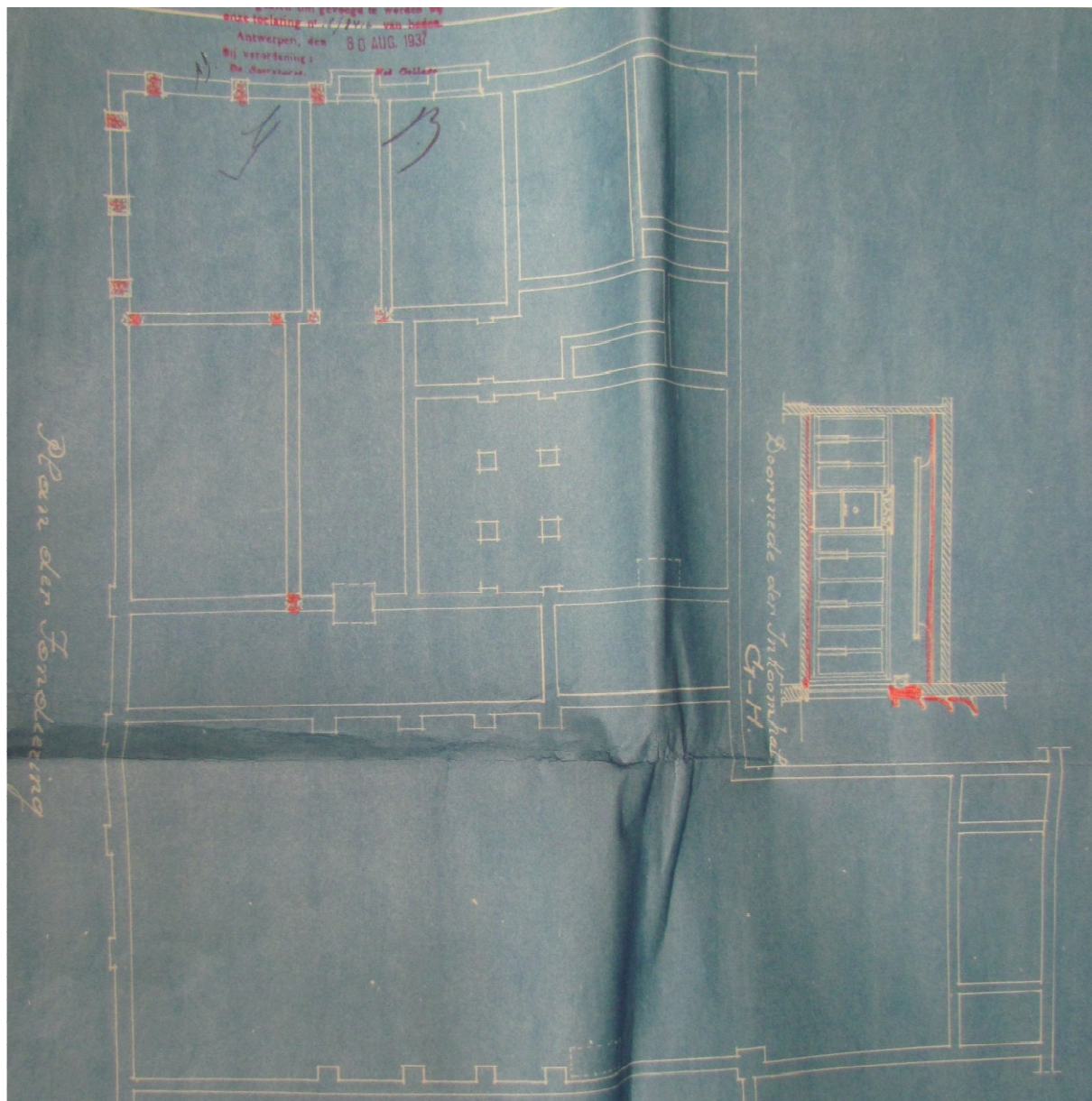

Detail uit een blauwdruk met de toestand voor “de Veranderings Werken uit te voeren aan de Cinéma ‘Winter Paleis’” (gedateerd 27 juli 1937). (de voorgevel, links, is naar het noorden gericht)

Aan de hand van de kadasterkaart opgemaakt door Vreven hebben we een projectie gedaan op de opmeting huidige terrein toestand. Hierop is te zien dat in het begin van de 19de eeuw enkel een vierkante zone van 12 bij 12 m rechts achteraan onbebouwd is. Echter bij de bouw van het Winterpaleis wordt deze zone ingenomen door de grote feestzaal (waarvan aangenomen mag worden dat deze niet was onderkelderd, maar waar bij de bouw van de funderingsmuren de ondergrond wel kan geroerd zijn).

Projectie van de huidige toestand op de opmeting van Vreven, met situering van het Cour de Londres (rechts) en het Winterpaleis (links).

Detail uit een blauwdruk met het 'Plan der Fondering' voor de bouw van de Cinéma 'Winter Paleis'" (27 juli 1937)

Samengevat kan volgende gezegd worden:

Op het te onderzoeken bouwblok stond vanaf de 15de eeuw het Sint-Eligius Godshuis. Zeker is dat in 1462 hieraan de Sint-Eligiuskapel werd toegevoegd. Deze kapel bevond zich op de hoek van de Toog en de Paardenmarkt (twee kleine details: de kleine woning met trapgevel komt zowel voor op de foto met het Cour de Londres als op de tekening met de S. Eloÿs Capelle, ook de 5 risalieten zoals deze zijn weergegeven op de tekening komen voor op het plan van Vreven).

- De Sint-Eligiuskapel werd gesloopt in 1857, de bouw van het Cour de Londres vond plaats omstreeks 1850 (een juiste bouwdatum is niet gekend maar zal allicht na de afbraak zijn gebeurd). Een bouwaanvraag uit 1863 voor een keldertrap (meteen ook voorlopig het oudste bouwdoossier).
- Aangenomen kan worden dat de bebouwing zoals weergegeven op het plan van Vreven uit 1824 het Sint-Eligiusgodshuis is. Deze L-vorm komt meermaals terug op andere kaarten.
- Het bouwblok met het Winterpaleis komt ook voor op de tekening van de S. Eloÿs Capelle (woning rechts op deze tekening). Dit blok is gebouwd in 1855 waarbij dus zeker is dat de Cour de Londres van na dit jaar moet dateren.
- De onderkeldering van het Winterpaleis is een vraagteken. Aangenomen mag wel worden dat zeker de feestzaal niet is onderkelderd.

Inplanting van de proefputten en motivering

Samen met de verkregen informatie zijn drie opties mogelijk voor het uitzetten van de proefputten.

Optie 1:

Een proefput ter hoogte van de 'Cours de Londres' en het onbebouwde terrein op de kaart van Vreven (aan de Venusstraat). Dit heeft het voordeel dat er een mogelijkheid is om zo min mogelijk bebouwd stuk te prospecteren in de hoop dat er bij de bouw van de feestzaal een minimum aan bodemverstoring is gebeurd. Anderzijds geeft de tweede proefput meteen de mogelijkheid in het hart van de voormalige kapel te graven.

Optie 2:

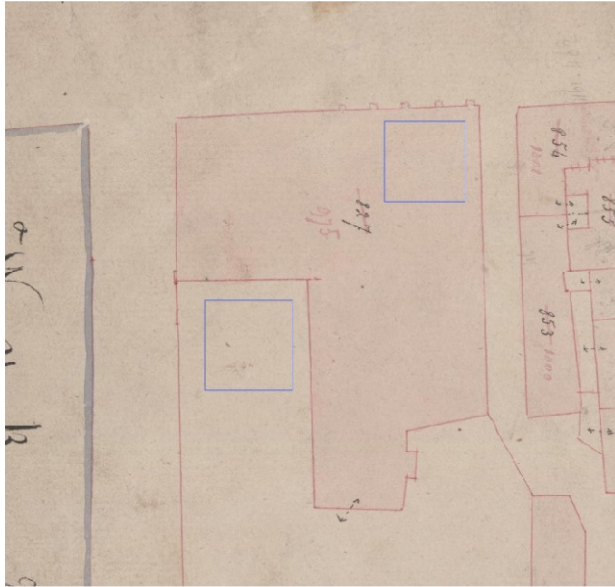
Een eerste proefput graven tussen de Cour de Londres (of de voormalige kapel) en de inkompartij van het Winterpaleis. Er zijn geen rechtstreekse aanwijzingen voor een kelder onder deze voormalige winkel waardoor een inzicht kan bekomen worden in ophoging en archeologische gelaagdheid (inclusief deze van het voormalige godshuis).

Een tweede proefput kan komen ter hoogte van waar eertijds het podium van de feestzaal was. Hier was dus wel bebouwing, maar er kan vermoed worden dat noch de 19de-eeuwse bebouwing noch de latere feestzaal niet onderkelderd waren.

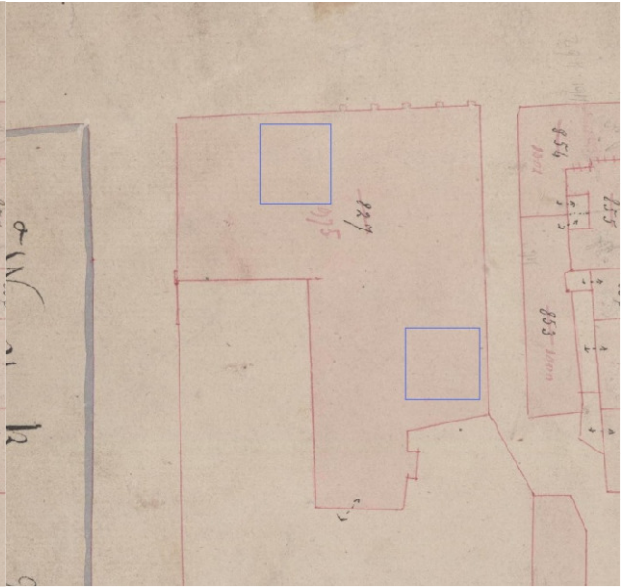
Optie 3:

Een combinatie van beide vorige opties, met een proefput tussen de Cour de Londres en de inkompartij van het Winterpaleis en een proefput op het volgens Vreven onbebouwde terrein. Deze laatste optie lijkt de meest interessante te zijn

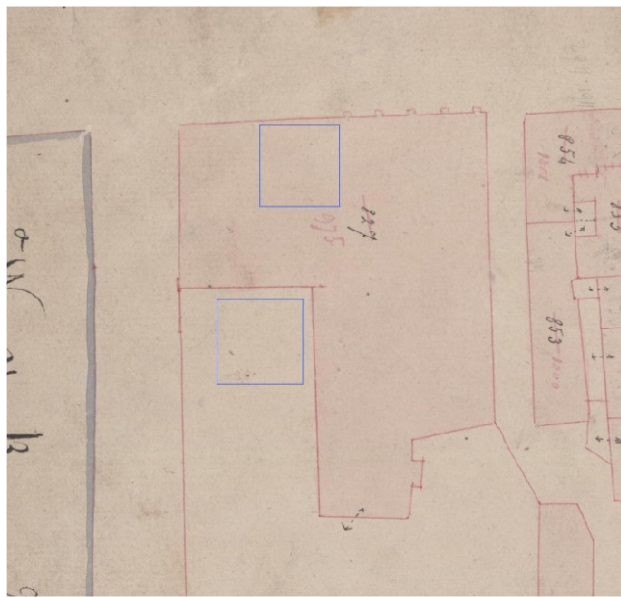
Een proefput ter hoogte van het Cour de Londres (en dus ook de kapel) is echter niet aan te raden gezien dit een zone is die mogelijk nog interessant materiaal kan opleveren (desondanks dat het gebouw is onderkelderd geweest). Voor de proefputten ter hoogte van de feestzaal is het afwachten welk de impact was van de graafwerken bij de bouw hiervan.

Optie 1

Optie 2

Optie 3

¹ Niet al de nagekeken kaarten zijn helaas even relevant gebleken. Zeker voor de 19de en de 20ste eeuw gaat het om stadsplattegronden waar de bebouwde zones ingekleurd zijn zonder weergave van perceelsgrenzen. De meeste informatie kon gehaald worden uit de plattegrond van Bailleuil (1745), de Ferrariskaart (ca. 1770) en (het primitief kadaster van landmeter Vreven (1824). De Poppkaart werd niet opgemaakt voor de Antwerpse binnenstad.

In de bouwdoSSIers voor de Paardenmarkt 34 en 36 was niet veel informatie te vinden over het Cour de Londres, terwijl voor het Winterpaleis de verschillende bouwaanvragen rijkelijk waren voorzien van blauwdrukken en gedrukte plannen.